

Maráz Borbála

ÚJABB FELTÁRÁSOK A BUDAPEST-TABÁN KÉSŐ LA TÈNE-KORI FAZEKASTELEP TERÜLETÉN

(Előzetes jelentés a 2005–2008. évi ásátásokról)

A cikk a Bónis É. által 1969-ben közölt Budapest-tabáni késő kelta fazekastelep 2005–2008. között feltárt részletét ismerteti. Bemutatja az újabban előkerült települési jelenségeket és azok gazdag kerámiaanyagát, valamint összefoglalja a település természetföldrajzi elhelyezkedésére és szerkezetére vonatkozó adatokat.

Kulcsszavak: *késő La Tène-kor, az eraviszkusz törzs területe, fazekastelep, késő LT-kori kerámiaművesség, festett kerámia*

A Gellért-hegy északi lejtőjének aljában, a Duna jobb partjától mindössze 2–300 méter távolságra található a Rácfürdő nevű, 16. századi eredetű török fürdő. A fürdő egy gyógyhatású melegvíz-forrásra épült, ezért később jelentősen kibővítették. A forrás a Gellért-hegy lábánál egy mély sziklahasadékból tör elő, és már a 15. században is ismerték és használták. Korábbi meglétére nincs adatunk, ezért nem tudjuk, hogy a Kr. e. 1. században a kelta település létrejöttében (a víz és az agyaglelőhelyek közelsége mellett) játszott-e szerepet. A török fürdő a 19. században egyre nagyobb épületkomplexummá vált, amelynek rekonstrukcióját és szállodai létesítményekkel való bővítését a 2000-es évek elején szándékoztak elvégezni (MARÁZ-PAPP 2006, 109, 112–113). Emiatt a Budapesti Történeti Múzeum a Rác Nostalgia Kft. megbízásából 2005-ben megelőző régészeti feltárást kezdett a Rácfürdő műemlék-együttes területén; a munkát folyamatosan végeztük, és befejezésére 2008-ban került sor.

Az ásátások a török fürdő és későbbi épületrészeknek a területére, valamint az egykori Tabán nevű városrész lebontott házainak a helyére terjedtek ki (Budapest I., Hadnagy u. 8–10., hrsz.: 5973, 6006/2).¹

A török fürdő régészeti kutatása és az új szálloda építése miatt szükségessé vált megelőző feltárást során lehetőség nyílt arra, hogy a már régről ismert és fontos késő La Tène-kori lelőhely, az ún. *tabáni fazekastelep* kiterjedésére, topográfiai elhelyezkedésére vonatkozóan is újabb adatokat nyerhessünk és további részleteit is feltárhassuk.

Kutatástörténet

A Duna jobb partján, a budai Várhegy és a Gellért-hegy között elterülő Ördög-árok völgyben létesült a késői középkorban a *Tabán* nevű városrész. Régi házainak elbontása során, az 1935–1936. években a Fővárosi Régészeti Intézet Nagy Lajos, Garády Sándor és Szilágyi János vezetésével végzett a területen ásátásokat. Az – egyéb korok emlékei mellett – itt előkerült késő La Tène-kori település maradványairól több előzetes közlemény jelent meg (GARÁDY 1943, 1945; NAGY 1936; NAGY 1942), a minden fellelhető adatot és a teljes leletanyagot közreadó feldolgozást pedig B. Bónis Éva monográfiája tartalmazza (B. BÓNIS 1969). A késő La Tène-kori település további részletének feltárást 1950-ben B. Bónis Éva végezte, eredményeit az említett monográfiájában publikálta. Ugyancsak ez az ásátás eredményezte a tabáni kelta település kiterjedésére és topográfiai elhelyezkedésére vonatkozó azon adatokat is, amelyek egy része csak az ásátás kéziratos dokumentációjában lelhető fel. A kéziratos dokumentáció ásátási térképvázlata, az 1900-as évek elejéről való kataszteri térképen megjelölt helyszínrajza (B. BÓNIS 1969, Abb. 43), valamint a lelőhelyről megjelent összefoglaló térképek, és Buda 1873. évi kataszteri felvétele alapján rajzoltuk meg a tabáni késő kelta település és lelőhely eddig feltárt és megismert részletének térképét (1. kép).²

Az 1935–1936. évi ásátások beszámoló közleményei a tabáni kelta lelőhelyet még önálló „tabáni település” névvel illetik. A gellérthegyi, nagyjából hasonló korú és hasonló jellegű leletanyaggal képviselt

1. kép A tabáni késő La Tène-kori település helyszínrajza Budapest 1873. évi kataszteri felmérésén. 1: az 1935–1936-ban feltárt kelta objektumok; 2: Bónis E. 1950. évi ásátásának helye; 3: a 2005–2008. évi ásátások során előkerült településrész területe

Abb. 1 Fundortzeichnung der späten La Tène-zeitlichen Siedlung von Tabán auf der Katastervermessung Budapests von 1873. 1: die 1935–1936 freigelegten keltischen Objekte; 2: Ort der 1950er Ausgrabung von É. Bónis; 3: Bereich des bei den Ausgrabungen der Jahre 2005–2008 freigelegten Siedlungsteils

kelta telep feltárásának megindulása után azonban a két lelőhelyet kezdik együtt és egy idő után összevonva emlegetni a szakirodalomban (függetlenül attól, hogy konkrétan éppen melyik terület anyagáról van szó). Együttes említésük oka a késő kelta kerámia nagyfokú hasonlósága és a két lelőhely földrajzi közelsége volt. Kezdetben a gellérthegy-i leletanyag mint a tabáni település analógiája került szóba, és a két települést egyaránt az eraviszkusz törzshöz tartozónak ítélték (NAGY 1936, 22).

Nagy Lajos 1942-ben a Budapest története I. kötetében már egymástól elválaszthatatlannak és egymást kiegészítőnek értékelte a két települést: „A Szent Gellért-hegy emlékeit nem lehet szétválasztani a tabániaktól. A két hely településileg egymást ki-

egészíti. ... A már betemetett Ördög-árok válaszfalat vont s egyben az ősi várnak védővonalát is jelentette. A leletek a lebontott tabáni városrészben csak ideiglenes átmeneti település nyomait árulják el. Nagyon valószínű, hogy a hegy lábánál lévő iparostelep lakói a téli időszakban visszavonultak a megerősített fellegvárba. Ez magyarázhatja meg részben a tabáni veremgödörket, melyekben elraktározva vártak a közeli tavaszig a fazekastelepeselek készletei.” (NAGY 1942, 236–237). Ettől kezdve a régészeti szakirodalomban a gellérthegy-i oppidumot a tabáni telep refugiumaként, ill. a tabáni telepet az oppidum ideiglenes jelleggel lakott iparos negyedeként tartotta számon a régészeti kutatás (HUNYADI 1957, 62–64; PETRES 1976, 57–59).

Bónis Éva a gellérthegyi ásatásokat értékelő első közleményében még a gellérthegyi és a tabáni telep időrendi helyzetének különbözősége alapján határozta meg a két telep egymáshoz való viszonyát. Véleménye szerint a római hódítás után a tabáni sík terület kelta lakossága még egy ideig megmaradhatott eredeti lakóhelyén, a gellérthegyi viszont nem (B. BÓNIS 1950, 350). Az 1969-ben megjelent „Gellérthegy-Tabán” monográfiájában azonban a két késő La Tène-kori telep egymáshoz való viszonyát illetően a Nagy Lajos-féle interpretációhoz tért vissza, valószínűleg egy P. Reinecke által írott tanulmány alapján (B. BÓNIS 1969, 205–207). A településformáról megállapítja, hogy a gellérthegyi magaslati település a Caesar szerinti oppidum-fogalom követelményeinek teljesen megfelel, ugyanakkor P. Reinecke akkoriban klasszikusnak számító oppidum-meghatározását is figyelembe vette, miszerint a természet által kiváló védelmi adottságú oppidum-településekhez kapcsolódnak az azokat körülvevő platók, dombok, völgyek és völgybevágások is (REINECKE 1930, 34). Bónis É. szerint a Gellérthegy alatti folyóvölgyben létesült tabáni telep jó példa erre. A kelta oppidumok egyik ismérve az ókori auctorok szerint a refugium szerep, azaz: ezek a törzsi központok veszély esetén a környező településeken élő lakosság számára is menedéket nyújtottak. Ilyen értelemben tartotta a tabáni fazekastelep viszonylatában refugiumnak is a gellérthegyi oppidumot Bónis Éva, s ezt a kapcsolatot olyan szorosnak és állandónak feltételezte, hogy a két települést és leletanyagát egybetartozóként értékelte (B. BÓNIS 1969, 206).

Hasonló kapcsolatot tételezett fel Mócsy András is a két telep között, de szerinte a gellérthegyi oppidum egy kényszerből, veszély idején létrejött menedék volt mindössze, amely az ugyancsak ideiglenesen használt tabáni telep lakossága számára is védelemül szolgált (MÓCSY 1968, 275).

Meg kell azonban jegyezni, hogy a mindkét telepen feltárt objektumok (lakóházak, kemencék, iparos műhelyek) jellege és leletanyaga ellentmond az „ideiglenes”, „átmeneti” meghatározásnak, a leletanyag kronológiai helyzete pedig az egyidejűségnek. Ugyanakkor az együvé tartozás másik alapvető kritériuma, a két lelőhely topográfiai azonossága, ill. kiterjedésének területi összefüggése sem áll fenn a Gellért-hegy és a Tabán esetében. Az Ördög-árok pedig nem volt része a gellérthegyi oppidum védelmének, amelyet az északi oldalon mesterséges sánc övezett (NOVÁKI-PETŐ 1988; PETŐ 1993; BARRAL 1998; BARRAL 2000). A sáncon kívül, nagy távolságban és nagy szintkülönbségű területen található az Ördög-árok mindkét partjára települt tabáni fazekastelep. Ezért tartottuk indokoltnak a gellérthegyi és a tabáni lelőhelyek egymás-

tól való szétválasztását, egymáshoz való viszonyuk újragondolását (MARÁZ 2005; MARÁZ 2006).

A késő La Tène-kori település helyének topográfiai meghatározása

A Budapest-tabáni városrészben feltárt késő La Tène-kori településrészlet topográfiai, természetföldrajzi meghatározásánál és lokalizálásánál el kell tekintenünk a modern nagyváros jelenlegi utca-, ill. városrész-beosztásától, összefüggéseitől (amelyek az első ásatások óta is szinte teljesen megváltoztak), és csak a lelőhely természetföldrajzi, geomorfológiai sajátosságaira lehetünk tekintettel, amilyen mértékben az akkori viszonyokat egyáltalán rekonstruálni lehet.

Ennek a feladatnak az elvégzéséhez alapvető kiindulási pont Nagy Lajos 1934–1935. évi ásatása, ill. az annak eredményeit összegző értékelő tanulmánya (NAGY 1936), valamint Garády Sándornak az Ördög-árok középkori vonalát tisztázó kutatásai 1931–1941 között (GARÁDY 1943; GARÁDY 1945). A telep további kiterjedésének és az egykori Ördög-árokhoz viszonyított helyzetének megállapítása Bónis Éva érdeme, aki erre vonatkozó eredményeit – az összesítő térkép kivételével – „Gellérthegy-Tabán” monográfiájában közölte (B. BÓNIS 1969, 84–85, 205–207). Az általunk az alább elmondandók is nagyrészt ezekre az adatokra épülnek. Fontosnak tartjuk a településformára vonatkozó eddigi adatok ismételt összegzését, hogy a tabáni telep sajátosságainak és a Duna-jobb parti kelta telepek között elfoglalt helyének, szerepének más szempontú és a régészeti szakirodalomban idáig általánosságá vált véleményről eltérő megállapítást eredményező elemzését elvégezhessük.

A késő La Tène-kori telep objektumai a budai Várhegy délkeleti lejtője, a Duna-jobb part és a Gellérthegy között elterülő területen kerültek elő, ahol a *Tabán* néven ismert újkori városrész állt. Ma itt, a felszín alatt, csatornává alakítva ömlik a Dunába a Budai-hegyekből érkező Ördög-árok, amelynek alsó szakaszát az árvizek ellen már a középkorban gátak közé szorították. A középkori támfal részletét és egy híd maradványát Garády S. feltárásainak köszönhetően ismerjük (GARÁDY 1945, 411–415, 23–24. kép).

Az Ördög-árok vagy más néven Nagykovácsi-patak a Duna egyik legjelentősebb jobb parti mellékfolyója volt Budapest területén: a 17. századi, Buda látképét megjelenítő metszeteken, térképeken és a Buda 1686. évi visszafoglalását ábrázoló rézkarcokon is szerepel. A 18–19. századi, Budát ábrázoló térképek szintén feltüntetik az Ördög-árkot (RÓZSA 1963, 105, 126, 218–222, 262–263, X, XXI, XLVIII, LII. táblák; W. Dilich rézkarcai 1600. és 1602, G. A. Bosio

rézmetszete 1684, rézmetszet L. N. Hallart rajza után 1686), amelynek tabáni szakaszán a török kiűzése után rácok telepedtek meg. Az ekkor már szűk mederben folyó Ördög-árok még egy 1870-es évek elején készült fényképen is látható (JALSOVSZKY–TOMICS 2003, 31, 28. kép). 1878 után viszont a főváros budai oldalának csatornázásakor a patak a Dunába való torkolatától egészen a Városmajorig a föld alá került: beboltozása után a patak vonalán alakult ki az Árok utca, amelynek közepén húzódott az immár csatornává alakított Ördög-árok. Garády S. ásatási helyszínrajzán (GARÁDY 1943, 1. kép) a régi Árok utca és az Ördög-árok csatornája fel van tüntetve; ennek segítségével jelölhette ki Bónis Éva az 1950. évi feltáráskor a kelta telep kiterjedését vizsgáló feltárásainak a helyét. Az I–II. kutatóárkokban, amelyek közvetlenül a csatornává alakított Ördög-árok bal partján voltak, La Tène-kori objektumok nem kerültek elő. A rétegek erős lejtése a csatorna irányába viszont egyértelműen jelezte az egykori patakmedret. Ugyanez a jelenség mutatkozott az Ördög-árok csatornája jobb partján nyitott III–IV. kutatóárkokban is, és csak az Ördög-árok csatornájától kb. 50 m távolságra kijelölt V. kutatóárkok eredményezte a késő La Tène-kori település objektumait és leletanyagát. A patak két partján feltárt szélső, patakparti objektumok között mérhető 100 méternyi távolság, és a terep lejtésének a helye arra mutat, hogy a La Tène-korban az Ördög-árok medre az újkori állapothoz képest rendkívül széles volt.

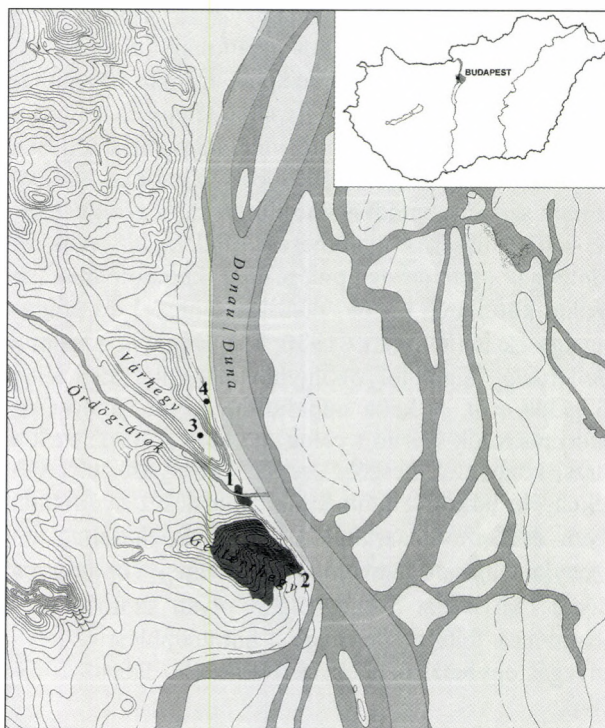
A Duna és jobb parti mellékfolyóinak holocénkori vízrajzi térképe az említett régi térképeken kívül a geológiai fúrásadatokból is jól rekonstruálható (HORUSITZKY 1932; HORUSITZKY 1938; PÉCSI 1958, 24. ábra). A Duna-meder holocénkori jobb partja a Várhegy és a Gellért-hegy alatt nagyjából a mai vonalán húzódott. A Duna főága itt, a Gellérthegy alatt a legkeskenyebb, mindössze 300 m széles (PÉCSI 1958, 428).

Az Ördög-árok tektonikus eredetű, északnyugat-délkelet irányú völgye kétségtelenül régi, már a pliocén végén is megvolt. A patak a medrét és szűk völgyét vastag löszbe vágta bele, majd délkelet felé haladva a völgye kiszélesedik és 10–15 m vastag holocénkori ártéri üledék borítja. A völgy teraszatlanul fut ki a Tabán területén a Duna alluviumára (PÉCSI 1958, 159–160, 182).

Az Ördög-árok vagy más néven Nagykovácsi-patak a Budai-hegységben, Nagykovácsi határában több ágból ered; esése nagy és vízjárása igen heves. A Gellérthegy és a Várhegy közti völgyben, a Várhegy lejtőcsúcsát megkerülve torkollik a Dunába, és alkot egyúttal természetes választóvonalat is a 235 m tszf. magasságú Gellérthegy északi meredek oldala és a Gellérthegynél kb. 100 méterrel alacsonyabb Várhegy

lejtője között (PÉCSI 1958, 135–145, 462–471; HORUSITZKY 1935; HORUSITZKY 1938).

A késő La Tène-korban az Ördög-árokban a Várhegy lejtőcsúcsát megkerülő kanyarulatában, a Dunatorkolattól kissé beljebb jött létre az a település, amelynek részletei Garády S., Nagy L. és Bónis É. ásatásainak köszönhetően váltak ismertté, és amelyek legújabb feltárt anyagát az alábbiakban fogjuk vázlatosan ismertetni (2. kép).

2. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő: a késő La Tène-kori fazekas telep és környékének helyszínrajza rekonstruált domborzati és ösvízrajzi térképen. 1: tabáni fazekas telep; 2: gellérthegyi oppidum; 3: Várhegy, magaslati telep; 4: Corvin tér, telep

Abb. 2 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Zeichnung der späten La Tène-zeitlichen Töpfersiedlung und ihrer Umgebung auf der rekonstruierten Relief- und Urganwasserkarte.

1: Tabáner Töpfersiedlung; 2: Oppidum vom Gellérthege; 3: Burgberg, Höhengsiedlung; 4: Corvin tér, Siedlung

A tabáni fazekastelep a nyugati kelta világból írott források alapján ismert *folyóparti vicusok, falusias jellegű települések* (CAES. BG III.1, IV.4, VI.30) kategóriájába sorolható. Az Ördög-árok nem képezte a kelta település határát, annak objektumai a patak mindkét partjára kiterjedtek. A telepet kettéosztó patak medrét a kelta objektumok biztonságos távolságban kísérik, nyilvánvalóan a patak természetéből fakadó heves árvizek elkerülése miatt.

A 2005–2008. évi régészeti feltárások ismertetése, a települési jelenségek

A Gellért-hegy északi lejtőjének aljában, az egykori Ördög-árok medrét kísérő sávban helyezkedik el a 150 m hosszú és 25–50 m széles ásatási terület, amelyen késő LT-kori objektumok kerültek elő (3. kép). Ez a terület mindössze 10–15 m távolságra van a Bónis É. által 1950-ben megtalált jobb-parti településrészről, annak szerves folytatása (1. kép). Az új feltárási terület keleti széle a kelta fazekastelep eddig megismert legkeletibb pontját jelenti. Nyugati irányban pedig az egész Hegyalja út alatti sáv – a legújabbban feltárt telepjelenségek alapján ítélve – a Bónis Éva által feltárt településrész (az egykori Fehér Sas térig) a késő La Tène korban intenzíven lakott terület volt. A tabáni késő kelta telep nyugati irányban való kiterjedését még nem ismerjük, de a mostani legkeletibb pont sem jelentette az egykori telep szélét az itteni objektumok sűrűsége alapján ítélve.

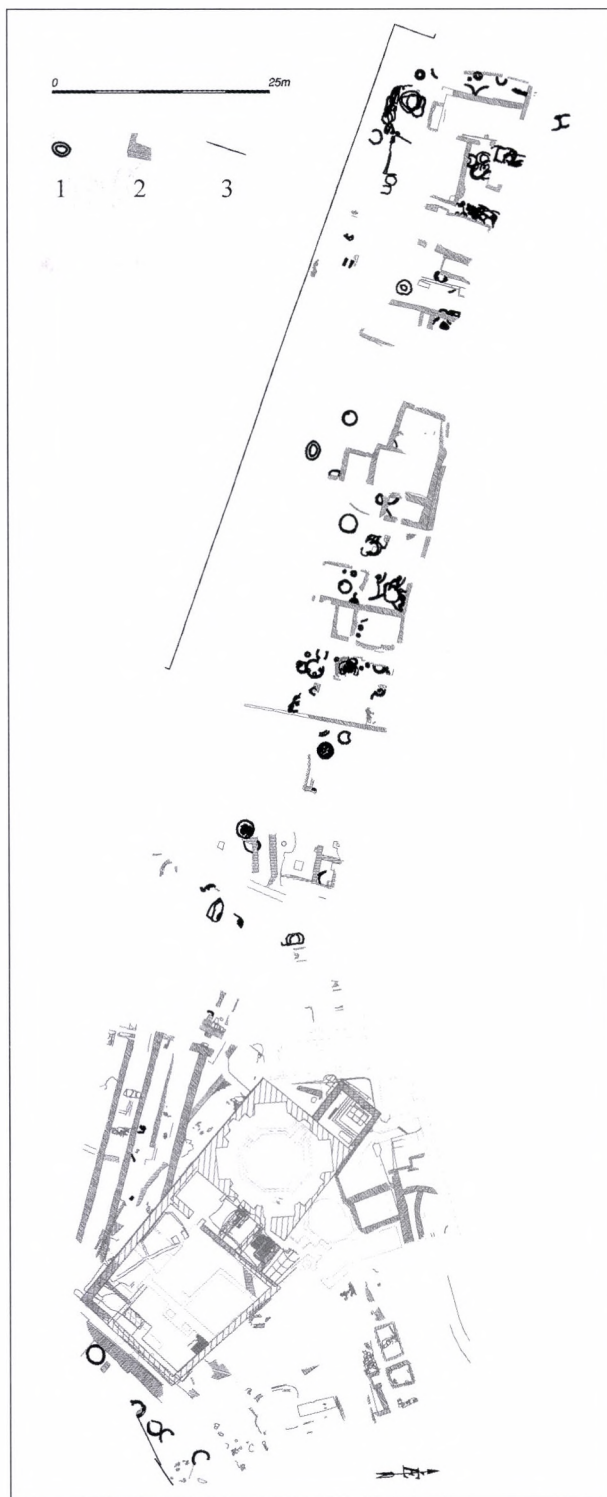
A 2005–2008. évi megelőző ásatások alkalmával a késő La Tène-kori tabáni fazekas telepnek összesen 138 objektumát sikerült feltárnunk az Ördög-árok jobb parti részén. A telepjelenségek közül természetesen csak azokat tudtuk regisztrálni, amelyeket a későbbi (török-, ill. újkori) építkezések nem semmisítettek meg. Az újkori épületek és pincék létesítésekor a késő kelta településmaradványok közül sokat – részben vagy egészben – megbolygattak, ezért a teljes településszerkezetet már nem lehet rekonstruálni.

A megmaradt és feltárt objektumok, ill. azok leletanyaga azonban így is jelentős adatokat szolgáltatnak a késő kelta telep eddigieknél teljesebb megismeréséhez és településtörténeti értékeléséhez.

A megtalált kelta objektumok legnagyobb része gödör: ezek között kerek, teknős aljú hulladékgödör, méhkas alakú tárolóverem és mély, hengeres oldalú gödrök egyaránt előfordultak. Fazekaskemence vagy arra utaló lelet egyáltalán nem került elő a feltárt területen.

7 sütökemence került elő, ezek ovális formájúak és teknős aljúak voltak, közülük 5 szabadtéren állt. 1 kemence fölött védőtető állhatott a körülötte lévő cölöplyukak és paticsdarabok alapján ítélve. Ennek a kemencének az alját kerámiatöredékekre tapasztott agyagból készítették (153. objektum).

A 2005–2008-ban előkerült két késő kelta háznak sekély földbemélyített része és tapasztott padlója volt (181. és 224. objektumok). Tájolásuk K-NY, ill. É-D-i irányú. A tetőszerkezetüket földbe ásott oszlopok tartották; lekerékített sarkú téglalap alaprajzúak voltak, de az újkori bolygatás miatt teljes méretüket nem lehetett megállapítani. A 2. ház (224. objektum) földbe mélyített hosszanti oldala deszkával volt kibélelve, ha-

3. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. A 2005–2008. évi ásatások összesítő térképe. (Viemann Zsolt)

1: kelta objektumok; 2: török és újkori épületek;
3: 20. századi beton támfalak

Abb. 3 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Zusammenfassende Karte der Ausgrabungen 2005–2008. (Viemann Zs.)
1: keltische Objekte; 2: türkische und neuzeitliche Gebäude; 3: Betonmauern des 20. Jh.

sonlóan a gellérthegyi 10. sz. épülethez (B. BÓNIS 1950, 340) és a tabáni 1950. évi 1. lakóhelyhez (B. BÓNIS 1969, 85–89). Az 1. ház (181. objektum) padlóját egyszer megújították. Sarka lekerekített volt, délnyugati sarkában tapasztott tűzhelyet, amellet in situ összetört edények maradványait találtuk. A padlót borító égett deszkatöredékek, korom és patics tanúsága szerint mindkét ház leégett.

Mindkét ház tapasztott padlója alatt a késő La Tène-kori település korábbi periódusához tartozó hulladékgyödrök kerültek elő; az 1. ház (181. objektum) nyugati rövidebb oldalán lévő cölöplyuk pedig egy korábbi kelta gödörbe mélyedt. A 2. sz. ház (224. objektum) sárga agyaggal tapasztott padlóját pedig két későbbi, de ugyancsak kelta hulladékgyödör törte át. Ezek a rétegtani megfigyelések arra utalnak, hogy a tabáni fazekastelepnek 2, ill. 3 települési rétege volt, mégpedig mindegyik a késő La Tène-korban keletkezett a leletanyag alapján. Bónis Éva az 1950. évi feltárása során is két települési réteget figyelt meg, de ott az egyik kelta, a másik pedig kelta/római kevert anyagot tartalmazott (B. BÓNIS 1969, 87–88, Abb. 45).

A *településszerkezetre* vonatkozóan az újabb ásatások is szolgáltak adatokkal. Az 1935–1936. évi feltárások helyén (1. kép), az Ördög-árok bal partján edényégető kemencék működtek, amelyekhez 20–25 olyan hulladékgyödör tartozott, amelyeket fazekashulladékkal töltöttek be. A tabáni fazekastelep műhelykörzete tehát itt lehetett. Sem az 1950., sem a 2005–2008. évi ásatási területen nem kerültek elő edényégető kemencék. A legújabb feltárások keleti, Dunához közeli szélén tételezhető fel egy fazekas műhelye az egymás mellett lévő gödrökben talált, hasonló vagy azonos stílusú belsődíszes tálak (7. kép 21; 9. kép 27, 29; 10. kép 36) és az ugyanitt előkerült grafit nyersanyag alapján.

Az Ördög-árok jobb parti településrészén (1. kép) két helyen fordultak elő fémműves műhelyre utaló leletek: Bónis Éva 1950. évi ásatási területén (B. BÓNIS 1969, 87–89, 99, Abb. 47. 8, 9) és a 2006-ban feltárt 272. objektumban (grafitos öntőtégely). Ugyanitt, a 252. objektumban nagymennyiségű, töredékes és félkész kézimalom-köveket találtunk.

Lakóházak a patak jobb parti sávjából ismertek, de ezek egymástól való távolsága és eredeti száma, elhelyezkedési rendszere a terep nagyfokú újkori bolygatottsága miatt nem állapítható meg.

A 2005–2008. évi feltárások leletanyaga

Eszközök, fémanyag

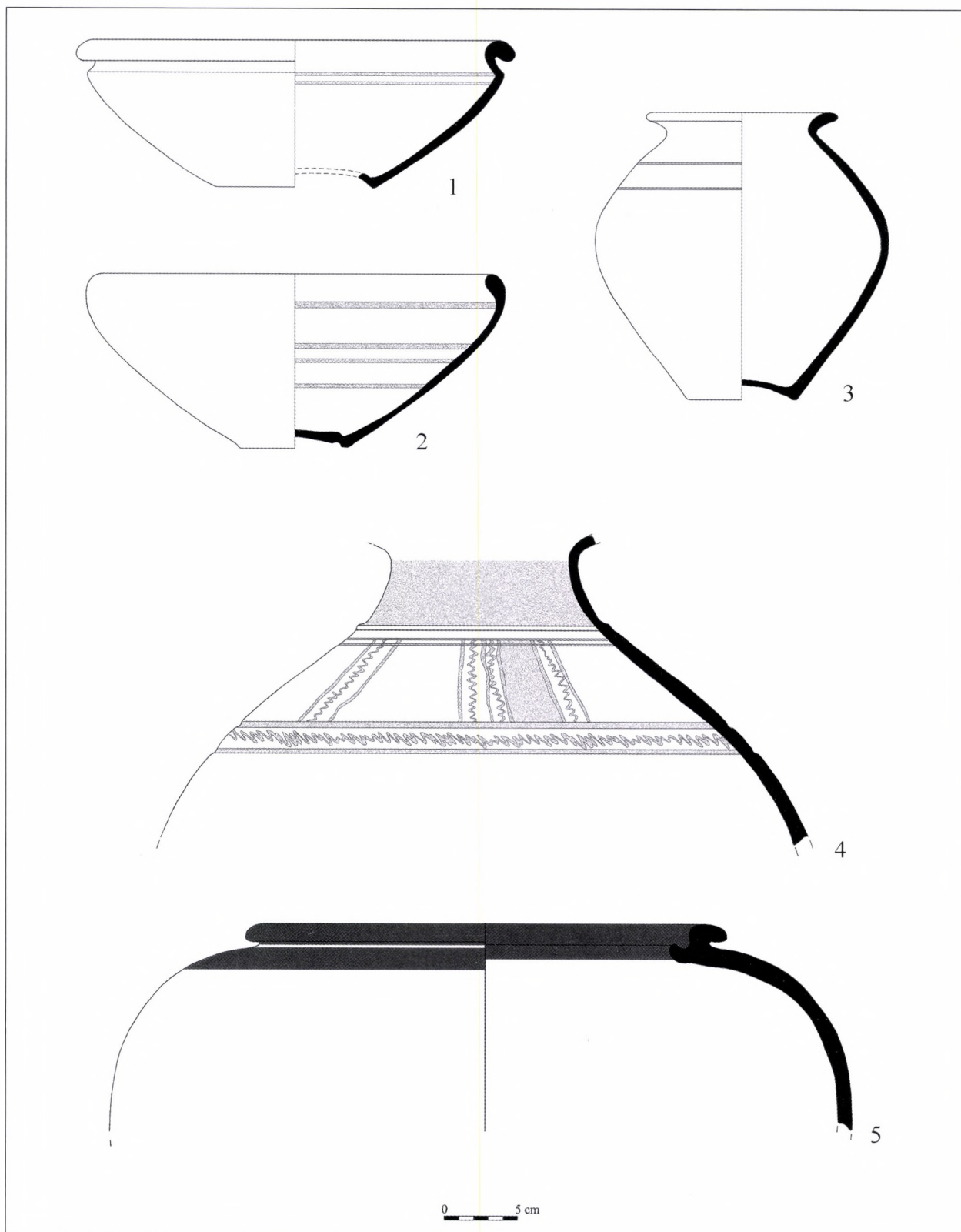
A korábbi ásatásokhoz hasonlóan, csak kis mennyiségű fém- és eszközanyagot találtunk. Köztük említést érdemelnek az egyik nagyméretű gödörben (252. ob-

jektum) talált, félig kész malomkövek, egy grafitos öntőtégely, orsógombok, fenőkövek, sima bronzkarikák és egy nagyméretű vas merítőedény. Egy késő LT típusú bronz drótfibula és egy szárazd-regölyi típusú bronzfibula hasonló datálást tesz lehetővé, mint amelyet Bónis Éva a régebbi ásatások kapcsán kifejtett: az ún. „pseudo-II. típusú” drótfibulák a Kr. e. 2. század végétől az egész LT D periódus folyamán használatban voltak (B. BÓNIS 1969, 194–197, 231). A fémművesség emlékeinek és a használati eszközöknek a csekély száma a telep felhagyásának körülményeivel magyarázható.

A kerámiaanyag

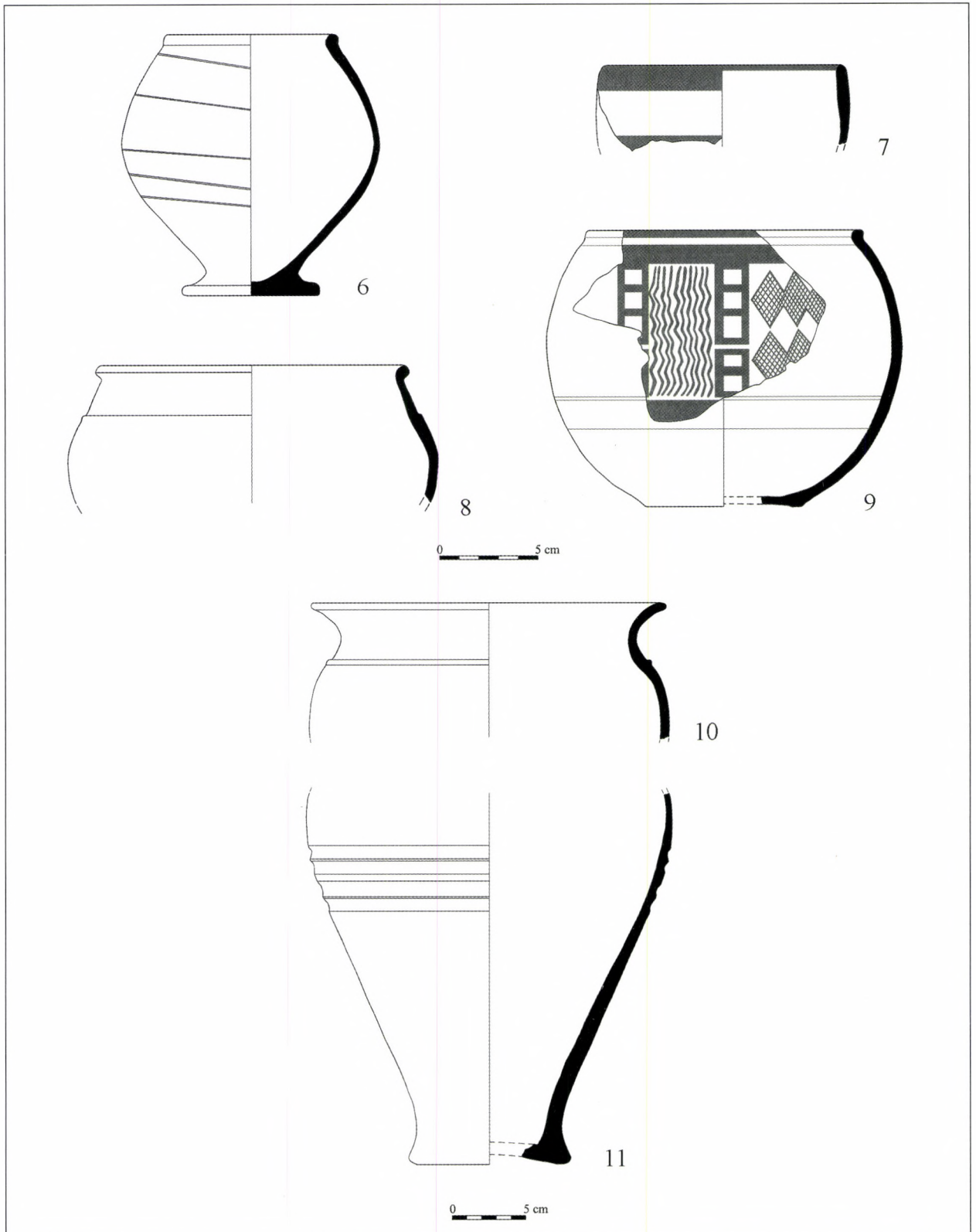
Az előző ásatásokhoz hasonlóan a mostani feltárások is gazdag kerámiaanyagot eredményeztek, és a festett kerámia mennyisége is hasonlóképpen jelentős. A tanulmány rajzos mellékletanyagában a 2005–2008. évi ásatásokon előkerült jellegzetes, ill. a régi anyaghoz képest új típusokat mutatjuk be.³

1. *Tál*, töredékes. Világosbarna színű, korongolt, finoman iszapolt agyagból. Felülete kívül-belül enyhén fényezett. Lapos, fordított csonkakúpos formájú, éles hasvonalú és élesen kihajló peremű. Alja omphalosos. Belsejében, a perem alatt két párhuzamos, széles besimított vonal fut körbe. Szá: 27,5 cm, m: 10 cm, fá: 10,8 cm (4. kép 1).
2. *Tál*, töredékes. Korongolt, barnásszürke színű. Fordított csonkakúpos formájú, behúzott peremű mély tál; alján talpgyűrűvel körülvelt omphalos. Belsejében széles, koncentrikus köröket képező, mélyen besimított és fényezett vonalak futnak körbe. Szá: 27 cm, m: 11,7 cm, fá: 7,5 cm (4. kép 2).
3. *Fazék*, szürke, korongolt, enyhén fényezett felületű. Alja omphalosos, nyakán két párhuzamos és mélyen bekarcolt vonal fut körbe. Szá: 20,5 cm, m: 12,8 cm, fá: 7,5 cm (4. kép 3).
4. Nagyméretű *tárolóedény*, töredékes. Sötét barnásszürke színű, enyhén fényezett felületű, korongolt. Szűk nyaka és enyhén kihajló pereme van. Az edény hasvonal feletti részét vízszintesen körbefutó, párhuzamos árkolás és besimított hullámvonal, nyakát függőleges, besimított sávok és hullámvonalak díszítik. Szá: 15 cm (4. kép 4).
5. Nagyméretű *tárolóedény*, töredékes. Világos barnásszürke színű, korongolt, vastagfalú. Hordó formájú hombaredény, amelynek laposan kihajló peremén, az edény belseje felé, fedő számára kialakított hornyolás fut. A perem belső oldalán és kívül, a perem alatt 3 cm széles sávban fekete festés van. Szá: 32,6 cm (4. kép 5).
6. *Talpas pohár*. Sötétszürke színű, fényezett felületű, korongolt. Vastag talpkorongon áll, pereme egyenes. Mélyen bekarcolt, csigavonalban haladó vonaldísz van az oldalán. M: 13, 7 cm, szá: 8,7 cm, fá: 6,8 cm (5. kép 6).⁴
7. Mély tál töredéke; festett. Korongolt, finoman iszapolt és jól égetett. Félgömbös formájú, mély tál; oldala hengeres. Terrakotta alapszínén sávós vörös festés: a peremen és alatta 1 cm széles sávban, valamint az oldalán egy sávban (5. kép 7).

4. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Késő kelta objektumok kerámiaanyaga. 1: 171, 178, 181. objektum; 2: 309. objektum; 3–4: 197. objektum; 5: 190. objektum

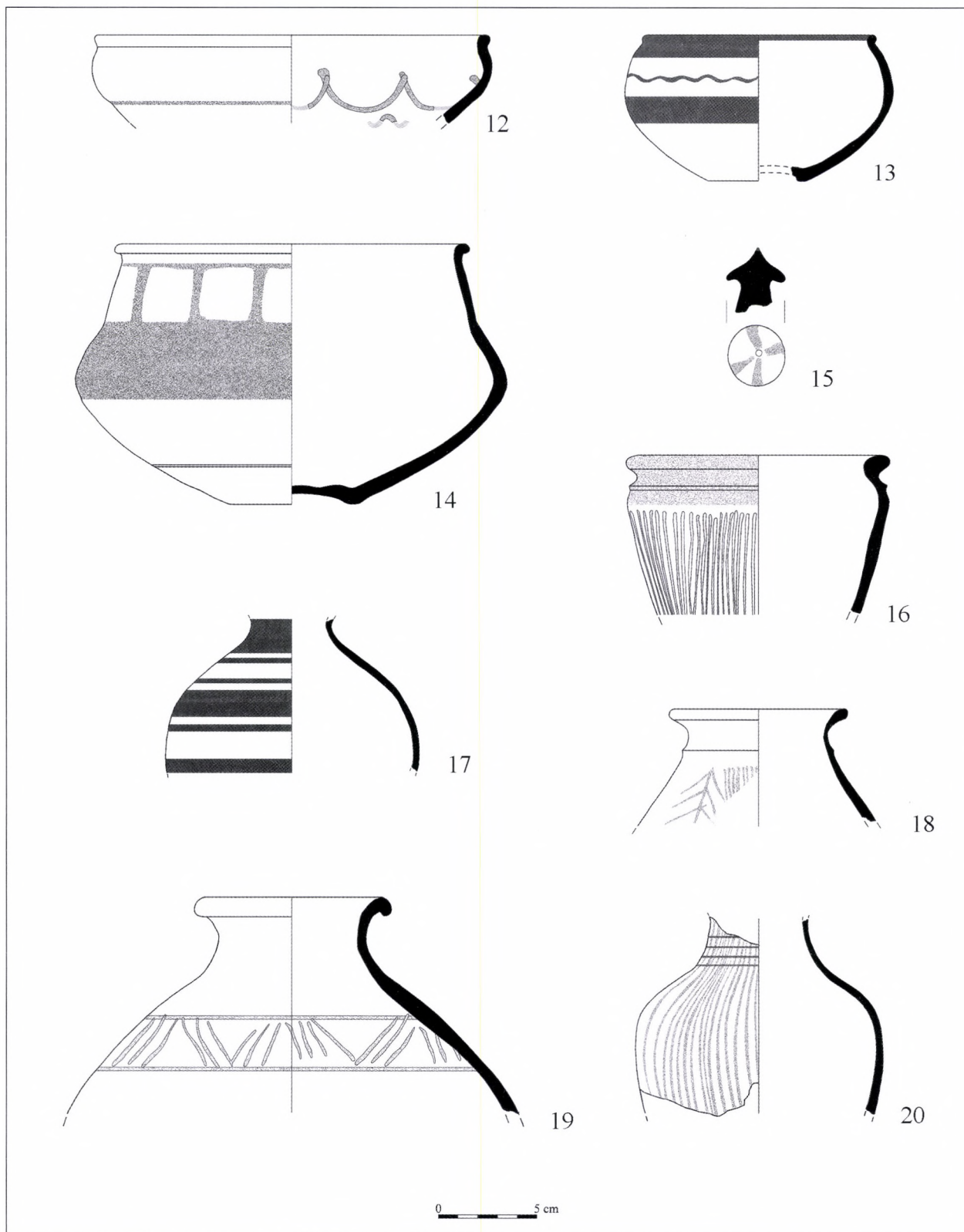
Abb. 4 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Keramikmaterial späteltischer Objekte. 1: Obj. 171, 178, 181; 2: Obj. 309; 3–4: Obj. 197; 5: Obj. 190

5. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Késő kelta objektumok kerámiaanyaga. 6: 1936.

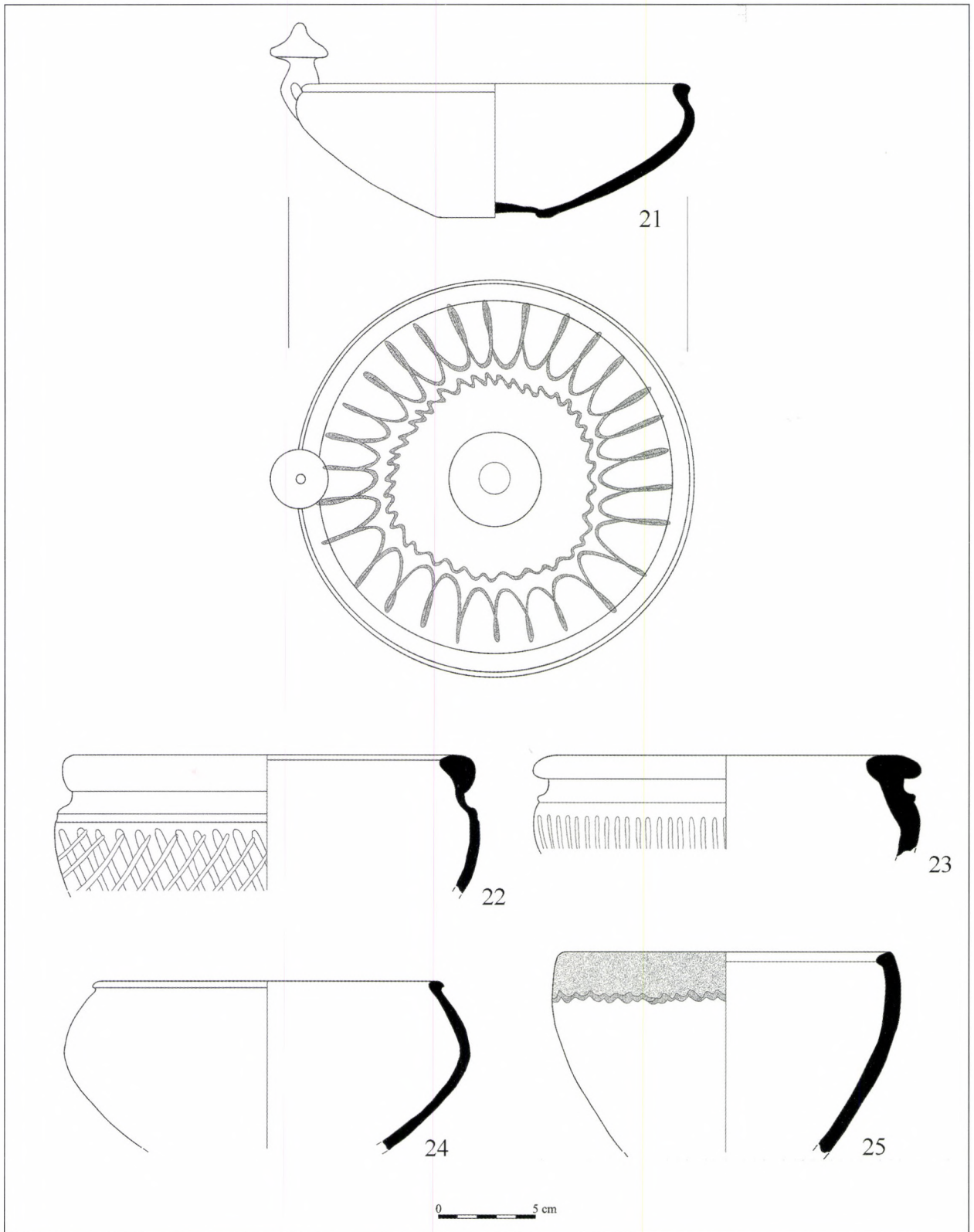
évi ásatás 5. objektuma; 7: 306. objektum; 8–9: 259. objektum; 10–11: 224. objektum

Abb. 5 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Keramikmaterial spätkeltischer Objekte. 6: Obj. 5 der Ausgrabung von 1936; 7: Obj. 306; 8–9: Obj. 259; 10–11: Obj. 224

6. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Késő La Tène-kori objektumok kerámialeletei. 12–16: 272. objektum; 17: 174. objektum; 18–19: 252. objektum; 20: 289. objektum

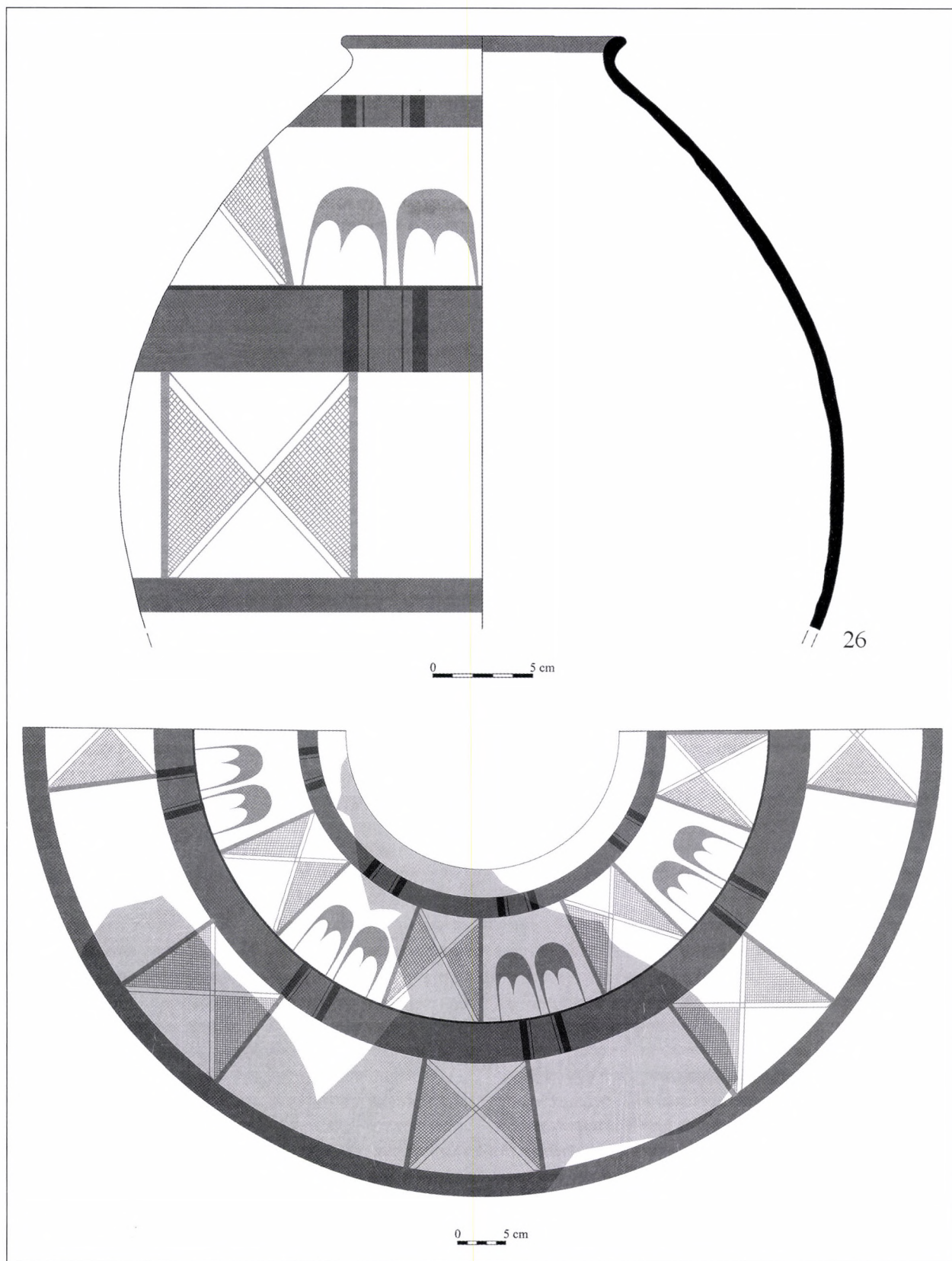
Abb. 6 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Keramikmaterial später La Tène-zeitlicher Objekte. 12–16: Obj. 272; 17: Obj. 174; 18–19: Obj. 252; 20: Obj. 289

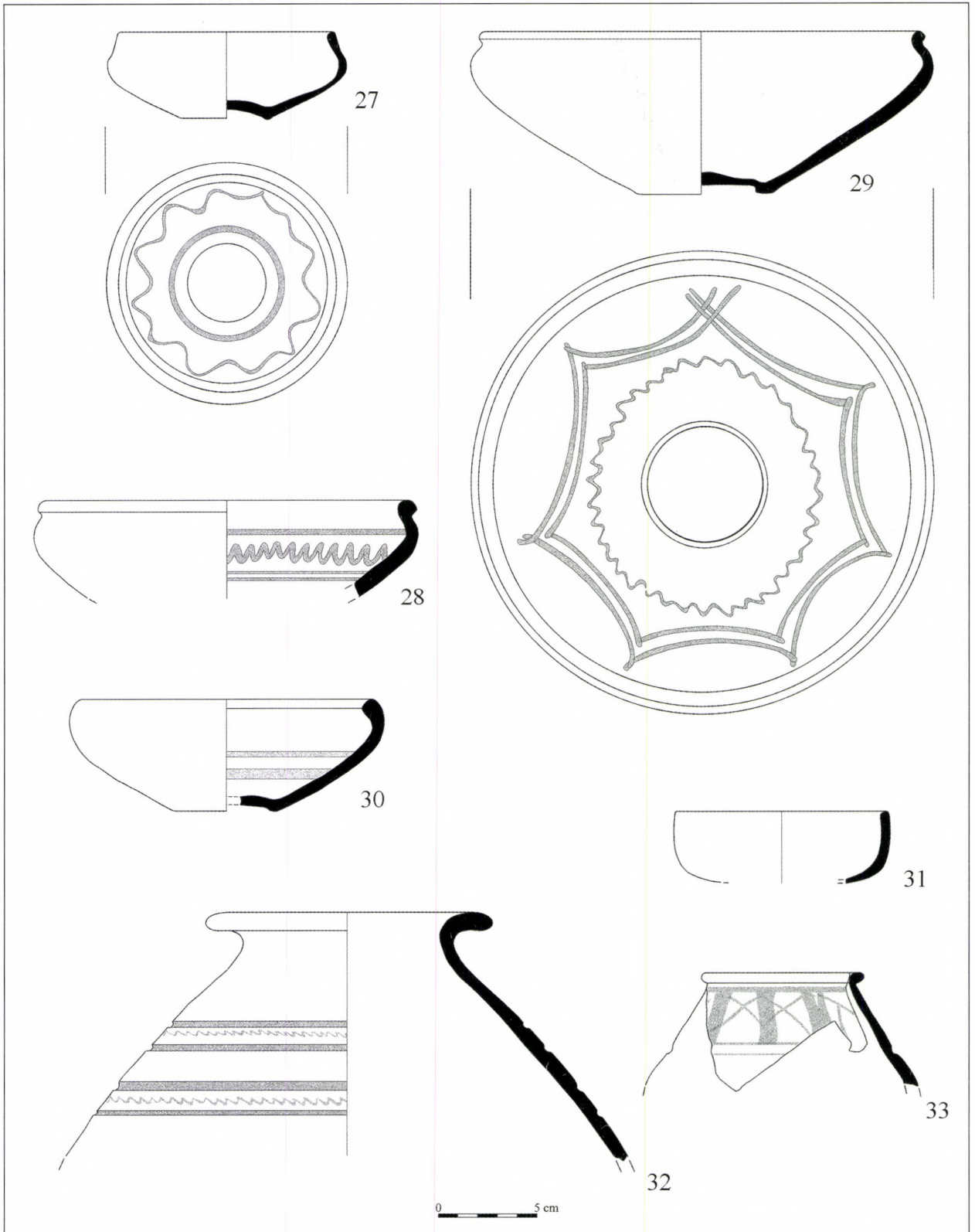
7. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Késő La Tène-kori objektumok kerámiaanyaga.

21: 60. objektum; 22–24: 250. objektum; 25: 248. objektum

Abb. 7 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Keramikmaterial später La Tène-zeitlicher Objekte. 21: Obj. 60; 22–24: Obj. 250; 25: Obj. 248

8. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Festett, díszített edény rajza a 298. objektumból
Abb. 8 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Zeichnung eines bemalten, verzierten Gefäßes aus Obj. 298

9. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. Késő La Tène-kori kerámialeletek. 27–28: 1001. objektum; 29–31: 1008. objektum; 32–33: 1039. objektum

Abb. 9 Budapest-Tabán, Rácfürdő. Keramikfunde später La Tène-zeitlicher Objekte. 27–28: Obj. 1001; 29–31: Obj. 1008; 32–33: Obj. 1039

8. *Tál*, töredékes. Vörösesbarna színű, korongolt, keményre égetett. Mély, félgömbös formájú; nyaka rövid csonkakúpos, pereme kifelé megvastagszik. Nyakvonala éles bordával hangsúlyozott. Szá: 16 cm (5. kép 8).

9. *Festett edény*, kissé töredékes. Vörösesbarna (terrakotta) színű, korongolt. Csaknem félgömbös formájú, szája befelé szűkülő, pereme kissé kihajló. Alján alacsony omphalos. Peremét és nyakrészét vörösre festett sáv, ez alatt a külső oldalát a felső 2/3 részben vörös színű, rácsmintás rombuszokból, függőleges hullámvonalakötegekből és sakkáblamintából kombinált díszítés borítja. Szá: 14, 2 cm, m: 14 cm, fá: 8 cm (5. kép 9).

10. *Fazék* töredéke; „börbarna” színű, korongolt, finom kidolgozású. Ívelten kihajló pereme van, nyakrészét fényezett, horizontális párhuzamos fényezett vonalak díszítik. Nyakvonala magas bordadísz fut körbe. Szá: 24 cm (5. kép 10).

11. Nagyméretű *edény*, töredékes. Korongolt, a talprészénél vörösesbarna, fölötté „börbarna” színű és fényezett felületű. Magas, megnyúlt testű forma, megvastagodó talprészén alacsony omphalos. A hasvonal alatti részét horizontális bordázások díszítik. Peremrésze hiányzik. M: 22,5 cm, Fá: 11 cm (5. kép 11).

12. *Tál*, töredékes. Világosszürke, korongolt, finoman iszapolt, kívül enyhén fényezett felületű. Fordított csonkakúpos alja, legömbölyített hasvonal és kifelé kissé megvastagodó pereme van. Belsejében besimított girland-dísz. Szá: 20 cm (6. kép 12).

13. *Tál*, töredékes. Sárgászöld (terrakotta) színű, finoman iszapolt, korongolt. Mély, félgömbös formájú. Pereme kifelé enyhén megvastagodó, alja omphalosos. Pereme alatt és a hasvonalon vörös sávok festés, köztük fehérre festett sávban finom, vörös színű hullámvonalas díszítés van. Szá: 12 cm, m: 7,5 cm, fá: 5 cm (6. kép 13).

14. *Fazék*, töredékes. Világosszürke, finoman iszapolt, korongolt, töréscsúcsok homogén szürke. Kettős csonkakúpos testű, pereme enyhén kihajló, alján omphalos. Nyakát függőleges, befényezett vonalak díszítik. Az edény válla fényezett felületű, a fenékrész fölött horizontális, bekarcolt vonal fut körbe. Szá: 18 cm, m: 13,2 cm, fá: 6,6 cm (6. kép 14).

15. *Táltöredék*; gombosfülű tál gombja. Szürke színű, finoman iszapolt agyagból készült. Kúpos felső részét 4, csúcsban összefutó fényezett sáv díszíti. Gomb átm: 3 cm (6. kép 15).

16. Kis *fazék* töredéke. Szürkésfekete színű, fésűdíszes. Nyaka alatt éles bordadísz; pereme alatt és a nyakrészén finoman grafitozott, fényezett. Szá: 13,5 cm (6. kép 16).

17. Palackformájú *edény*, töredékes. Finom, vékonyfalú, korongolt, külső felületén feketén fényezett. Szűknyakú, ovális testű. Nyak- és hasvonal alatt 1-1 széles, fehérre festett sávban fekete horizontális vonalak díszítik. Szá: 4,2 cm (6. kép 17).

18. *Fazék* nyak- és peremtöredéke. Világosszürke színű, finoman iszapolt, vékonyfalú, korongolt. Szűknyakú, tölcésesen kihajló peremű. Nyakvonala bordadísz fut körbe. Nyakát függőleges, besimított vonalak és fenyőág-motívum díszíti. Szá: 9 cm (6. kép 18).

19. *Fazék* nyak- és peremrésze. Barnásszürke színű, korongolt. Nyaka szűk, pereme tölcésesen kihajló. Vállát két, párhuzamosan besimított vonallal határolt sávban cikk-cakk vonalú besimított vonalak díszítik. Szá: 10 cm (6. kép 19).

20. Palack formájú *edény*; töredékes. Korongolt, finoman iszapolt, keményre égetett. Magasan elhelyezkedő hasvonal ovális. Nyaka szűk és hengeres, pereme enyhén kihajló. Felületét sűrű, függőleges fényezett sávok díszítik; nyakrészén a sávok fényezésén bekarcolt, párhuzamos, horizontális vonaldísz van. Szá: 5 cm (6. kép 20).

21. Gombosfülű *tál*. Világos barnásszürke színű, korongolt, felülete fényezett. Omphalosos alja körül talpgyűrű. Fordított csonkakúpos aljú, behúzott pereme alatt horizontális hornyolás fut körbe. Belsejében besimított girland-dísz, ez alatt hullámvonal. Pereme fölé emelkedő, kúpos formájú gombos füle van. Szá: 19,5 cm, m: 7 cm, fá: 6,5 cm (7. kép 21).

22. Grafitos *fazék*, töredékes. Szürkésfekete, korongolt, anyaga grafitallal kevert. Kifelé megvastagodó peremű; nyaka alatt széles horizontális árkolás, ez alatt mélyen bekarcolt hálóminta van. Szá: 21,5 cm (7. kép 22).

23. Grafitos fazék perem- és nyakrésze. Korongolt, grafitos, oldalán függőleges fésűdísz. Perem- és nyakrésze fényezett felületű. Szá: 20 cm (7. kép 23).

24. *Tál*, töredékes. Világosbarna, korongolt, finoman iszapolt és vékonyfalú. Félgömbös formájú mély tál, kissé befelé hajló pereme kifelé megvastagodó. Szá: 18 cm (7. kép 24).

25. *Fazék*; töredékes. Kézvel formált, belül fekete, kívül világosbarna színű. Hordóformájú; kívül a pereme alatt 2 cm széles simított sáv, ez alatt bemetszett cikk-cakk vonal fut körbe. Szá: 17 cm (7. kép 25).

26. Festett *edény*; töredékes. Világosbarna (terrakotta) színű, korongolt, finoman iszapolt. Nagyméretű, ovális (tojás) testű edény, szűk szájnnyílással, enyhén kihajló peremmel. Az edény felső kétharmad részét vörös és fehér festett sávok díszítik. A vörös sávok alatt barnásfekete szépi-festésű függőleges vonaldísz, a fehér fedőfestés alatt pedig ugyancsak szépiával felvitt, hálómintás háromszögekből és félhold alakú motívumokból kombinált geometrikus díszítés van. Szá: 14,3 cm (8. kép 26).

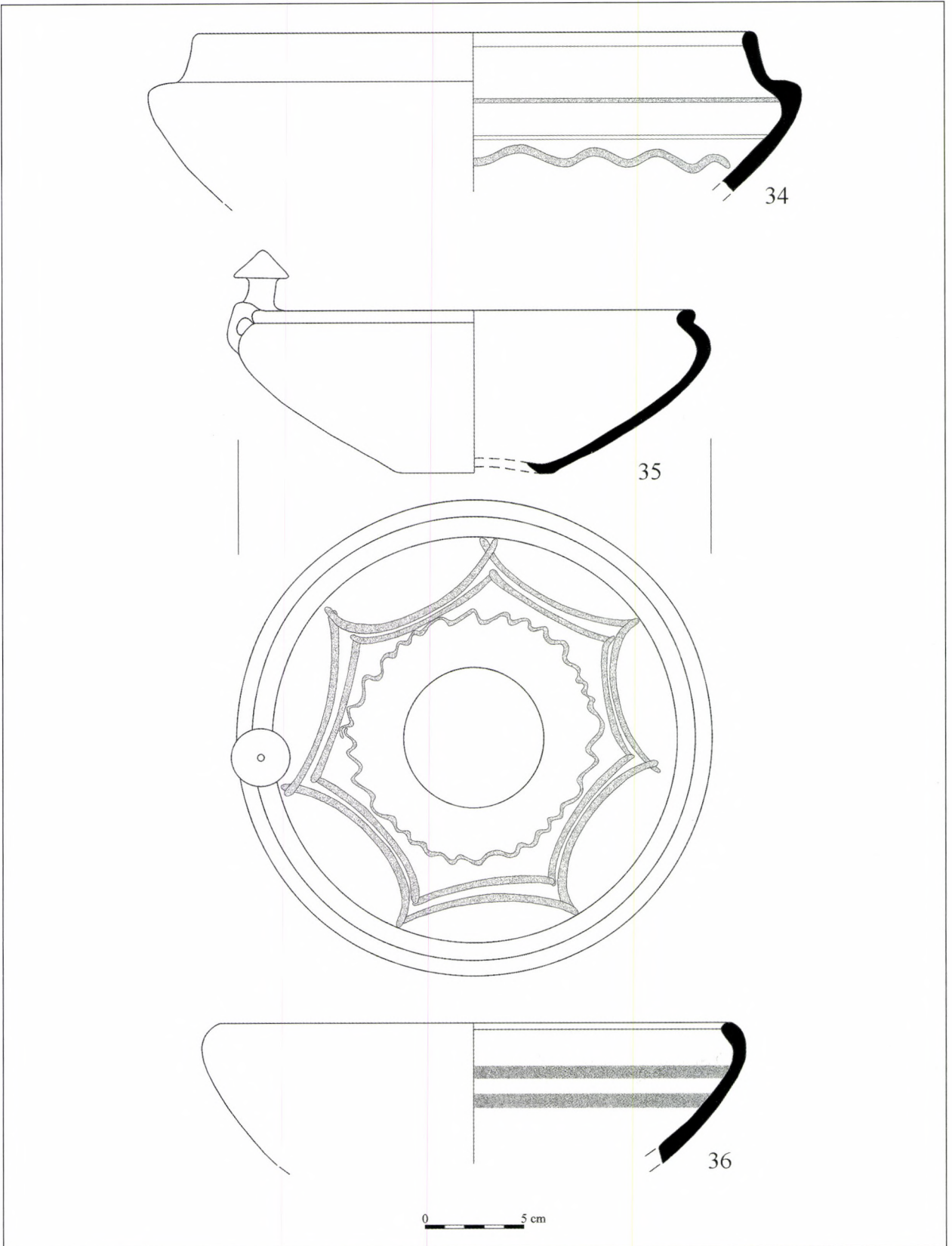
27. Kis *tál*. Korongolt, világosbarna színű és enyhén fényezett felületű. Alján omphalos. Fordított csonkakúpos alja és enyhén befelé szűkülő nyaka van. Pereme lekerekített. Belsejében besimított, széles hullámvonal, alatta fényezett sáv fut körbe. Szá: 11 cm, m: 4,4 cm, fá: 4 cm (9. kép 27).

28. *Tál*. Barnásszürke, korongolt, vastagfalú, kívül fényezett felületű. Befelé ívelt pereme alatt kívül széles hornyolás van, belül szélesen besimított vonalak és hullámvonal díszíti. Szá: 19 cm (9. kép 28).

29. Belsődíszes *tál*. Korongolt; kívül barnásszürkén fényezett, belül világosbarna színű. Mély, fordított csonkakúpos aljú; fenékén talpgyűrűvel körülvett omphalos. Behajló pereme alatt, kívül széles hornyolás. Belsejében szélesen besimított kettős girland-dísz, ez alatt keskeny fényezett hullámvonal fut körbe. Díszítése ugyanaz, mint a 10. kép 36 táljáé. Szá: 21,6 cm, m: 8,5 cm, fá: 7 cm (9. kép 29).

30. *Tál*, töredékes. Korongolt, világosszürke színű és homogén, világosszürke anyagú, finoman iszapolt. Behúzott peremű, alján talpgyűrűvel kísért omphalos. Belsejében két párhuzamos, széles és mély besimított vonal fut körbe. Szá: 15 cm, m: 5,5 cm, fá: 5 cm (9. kép 30).

31. Félgömbös formájú kis *tál*. Korongolt, szürke, kívül fényezett felületű. Anyaga homogén szürke, finoman iszapolt.

10. kép Budapest-Tabán, Rácfürdő. 34–36: az 1009. objektum kerámialeletei
 Abb. 10 Budapest-Tabán, Rácfürdő. 34–36: Keramikfunde aus Obj. 1009

Oldala hengeres, alja sekély. Szá: 11 cm, m: kb. 4 cm (9. kép 31).

32. *Fazék* töredéke. Korongolt, sötét színű. Laposan kihajló pereme és hosszú, csonkakúpos nyaka van. Az edény nyakán párhuzamos, besimított ill. bemélyített vonalakkal határolt sávokban besimított hullámvonal-dísz van. Szá.: 14, 7 cm (9. kép 32).

33. *Fazék* töredéke. Sötét színű, korongolt, kisméretű. Csonkakúpos formájú nyakrészén fényezett díszítés, nyakvonalában mély horizontális árkolás. Szá: 8,3 cm (9. kép 33).

34. Mély *tál*; töredékes. Világosbarna színű, korongolt, vastagfalú. Mély, fordított csonkakúpos aljú, hasvonalas és. Belsejében két párhuzamos, bekarcolt vonal és szélesen besimított hullámvonal fut körbe. Szá: 28 cm (10. kép 34).

35. *Gombosfülű tál*. Korongolt, világosbarna színű és külső oldalán fényezett. Behajló pereme alatt mély hornyolás. Alján talpgyűrűvel körülvett omphalos van. Peremén kúpos formájú gomb. Belsejében széles, besimított girland-vonal, ez alatt hullámvonal fut körbe. Szá: 21,7 cm, m: 8 cm, fá: 6,5 cm (10. kép 35).

36. *Tál*; töredékes. Sötét, korongolt, vastagfalú. Finoman iszapolt anyagú, homogén sötét töréssel. Behúzott peremű, belsejében két széles besimított sáv fut körbe. Szá: 26 cm (10. kép 36).

A leletanyag időrendi helyzete és kapcsolatai

A tabáni telep időrendi helyzetének meghatározása elsősorban a kerámiaanyagon alapult. Az első feltárásról szóló közlemények és a legelső történeti értékelések a tabáni telepet kronológiailag csak nagy általánosságban határozták meg, és „a LT kultúra utolsó szakasza”-ra, „a LT D periódusra” datálták, vagy egyszerűen, mint az „eraviszkusz kultúra” hagyatékát írták le (GARÁDY 1936, 21; NAGY 1942).

Pontosabb időrendi meghatározást Bónis Éva adott először a tabáni leletanyagról, amelyet a tipológiai elemzés során nem választott szét a Gellért-hegyitől. A mindkét telepen előforduló festett kerámia gyártásának idejét a Kr. e. 1. századra, azon belül a virágkort a század második felére keltezte, megjegyezve, hogy a Gellért-hegyi és a tabáni festett kerámiát gyártó műhelyek fennállása Augustus korát is megérte. A többi, ugyancsak késő La Tène-kori kerámiaanyag a Kárpát-medencei kelták által gyártott és általánosan használt típusokat képviseli mind a Gellért-hegyen, mind pedig a Tabánban, amelyeket relatív kronológiai szempontból a LT D periódusra, azon belül annak második felére lehet keltezni (B. BÓNIS 1969, 167–193; B. BÓNIS 1966, 905–906).

A Kárpát-medencei sávós és geometrikus motívumokat használó festett kerámia megjelenését a LT C periódus végéhez, elterjedését a Kr. e. 1. századhoz kötik az újabb vizsgálatok is, megjegyezve, hogy a festett kerámia gyártásának virágkora a Kr. e. 1. század közepére – második felére esik, és a császárkor

kezdetén is még folyamatos a használata (SZABÓ 1991, 275–277).

Ezt a datálást erősítik meg a Tabánban előkerült gemma-lenyomatatos kerámia-töredékek is: a tabáni telepen működő, a „gemmas mester” névvel jelölhető fazekas gyártmányai jelölésére olyan gemmát használt, amely a Kr. e. 1. század első felében Capua környékén volt kedvelt (B. BÓNIS 1969, 173. 174; SZABÓ 1991, 279–281).

A tabáni település záródásának meghatározására a leletanyagban az a rész alkalmas, amely csak a Tabánban fordul elő, a Gellért-hegyen nem. Ilyen mindenképpen a Tabánban 10 objektumból is ismertté vált római provinciális kerámia, amely a Gellért-hegyen (I kerámia- és I téglatöredéket kivéve) egyáltalán nem került elő, még az 1980–1996. közötti újabb ásatások anyagában sem (BARRAL 1998). A tabáni 1935. évi feltárás 5. gödrében talált érme, Claudius császár Kr. u. 41-ből való középbronza és egy Drag. 37. típusú, provinciális gyártású tál töredéke arra utal, hogy a fazekastelep a Kr. u. 1. század közepén még fennállott, túlélve a római hódítást (B. BÓNIS 1969, 14, 32, Abb. 18. 17). Ugyanakkor néhány olyan kelta kerámiatípus is előfordul a leletanyagban, amelyek a LT D-korú telepeken és a Gellért-hegyi oppidum területén hiányoznak, viszont a Gellért-hegy alsó lejtőin és a hegy alatti síkságon lévő, a Kr. u. 1. század második felére és a 2. századra datálható bennszülött kelta telepek (Mányoki út, Ménesi út, Rudas fürdő) kerámiaanyagának fő típusait képviselik (B. BÓNIS 1969, 233, T. LIII. 9, 11; PÓCZY 1959, 4, 8; MARÁZ 2006, 35–36). A tabáni késő kelta fazekastelep létrejöttének időpontját azonban nem ismerjük.

A tabáni fazekastelep megszűnésének időpontjára vonatkozóan az újabb, 2005–2008. években végzett ásatások nem hoztak olyan eredményt, amely a régi kutatásokra alapozott adatokat módosítaná. Sem provinciális római kerámia, sem terra sigillata-anyag, sem pedig a továbbélő bennszülött kelta fazekasságra jellemző anyag nem került elő ezen a településrészen. Az itt talált leletek inkább a tabáni telep kezdetének és virágkorának időhatárait segíthetnek pontosítani.

A tabáni és a Gellért-hegyi kerámiaanyagot elemző munka (B. BÓNIS 1969) óta eltelt időben számos közép-európai (köztük magyarországi) késő kelta oppidum és telep régészeti kutatása, valamint ezek eredményeinek a publikálása történt meg. Így lehetőség van arra is, hogy az újonnan feltárt tabáni leletanyag kapcsán a tabáni fazekastelep kerámiaművességének eredetére és más késő kelta lelőhelyekkel való hasonlóságára vonatkozó kérdést felvessük.

A tanulmány 4–10. képeiben bemutatott kerámia-típusok közül a grafitos, fésűdíszes vagy hálómintás fazekak (7. kép 22–23), az élesen kihajló vagy meg-

vastagodó peremű tálak, a belsejükben néha besímitott horizontális vagy hullámvonal-dísszel (4. kép 1, 9 kép 28–29), a behúzott peremű tálak (4. kép 2, 9. kép 30, 10. kép 36), a kézzel formált, hordó formájú kis fazekak (7. kép 25), valamint a nagyméretű tárolóedények és *dolium*-peremű hombárok (4. kép 5) a Kárpát-medencei késő LT telepekre jellemző, általánosan előforduló és gyakori edényformák. Eredetük nagyobbrészt valószínűleg a Kárpát-medencei középső La Tène-kori fazekas hagyományokban kereshető. A síkvidéki, a fazekas központoktól távolabb fekvő telepek kerámiaanyaga sokszor csak ezekből a típusokból és variánsaikból tevődik össze. A Budapesthez közeli Szigetszentmiklóson feltárt településrész leletei ilyenek (HANNY 1992, 251–252, 5. kép 1, 15. kép 3–4), amelyek mellett – nyilván importált – festett kerámia és mély, félgömbös tál is előfordul. A délkelet-dunántúli, Mecsek-vidéki kelta telepek (Dunaszekcső, Pécs-Jakab-hegy) anyaga is hasonló képet mutat, ahol festett kerámia sem fordul elő (MARÁZ 2008, 75–79, Abb. 6–7). A Velem-Szent Vid hegyi, LT D₁-D₂-re datált oppidum ismertté vált leletei közt is az általános késő kelta edényformák vannak (SZABÓ-GUILLAUMET–CSERMÉNYI 1994, 123–124, Fig. 6, Fig. 10. 35, 37, Fig. 11, Fig. 12. 46). Az Esztergom-Várhegy környéki településrészletek kerámiaanyaga szintén ezeket a típusokat tartalmazza (H. KELEMEN 1987, 182–184, Pl. I. 9–12, Pl. II, Pl. III. 9, 11, Pl. IV. 10, Pl. V, VII–VIII).

A grafitos-fésűs fazekak, élesen kihajló, ill. behúzott peremű tálak, tárolóedények és hordóformájú fazekak a Linztől a Pozsony – Carnuntumig terjedő Duna-szakasz közelében lévő, LT D-korú magaslati telepeken is csaknem kizárólagos kerámiaformák, ugyanúgy, mint a magyarországi késő LT telepeken: Freinberg (URBAN 1994, 38–41, Abb. 6–7), Braunsberg (URBAN 1995, Abb. 222, 243, 270), valamint a Bécstől északra lévő Oberleiserberg (KERN 1996, 387–388, Abb. 4–6) anyaga ismert közülük. Oberleiserberg fibula-leletei a LT C₂-D₂ periódusokra datálhatók, és az általános késő LT edényformák mellett előkerült festett kerámia a békásmegyeri fazekasteleppel, a palmettás formájú övkapocs pedig a Budapest – Gellért-hegyi és a Velem-Szent Vid hegyi oppidummal való hasonlóságot is mutatja (KERN 1996, 388, Abb. 8).

Szlovákia területén a pozsonyi (Bratislava) oppidum alatti telepek LT D₁-D₂ időszakra keltezett kerámiaanyagának zöme szintén az általános Kárpát-medencei késő kelta edényformákból áll (RESUTÍK 2007, 118, Tab. 1–2, 5), mellettük vörös-fehér sávossá festésű kerámiatöredékekkel. Pohanská kelta oppidumában, a Kis-Kárpátokban, ugyanez a helyzet, ahol a pecsételt díszű kerámia a középső La Tène díszítés-

mód továbbélését jelenti a LT D₁ periódus idején. A festett kerámia teljességgel hiányzik (PAULÍK 1976, 195–198).

Távolabb, a Duna vonalát követve, a manchingi késő LT oppidum kerámiaanyagában a tárolóedények korongolt (PINGEL 1971, Abb. 5) és durva kivitelű változatai (STÖCKLI 1979, 22, 129, Taf. 2–3, Taf. 35) már a LT C₁/C₂ periódus váltásának idején megvannak, és hasonlóak, mint a későbbi tabáni és magyarországi példányaik. Ugyanez a helyzet a grafitos-fésűs fazekak esetében is, de eredetük régebbi időkre vezethető vissza (KAPPEL 1969, 51–57, 67–69, Taf. 4–5).

A nagyméretű, szűknyakú, palack formájú edények (6. kép 19, 9. kép 32) a késő La Tène-kori telepek ritkábban előforduló kerámiatípusát képviselik. Magyarországról a Budapest-tabáni és Gellért-hegyi darabokon kívül Békásmegyerről (NAGY 1942a, XX. T. 1) és Komárom-Esztergom megyéből ismerjük (H. KELEMEN 1987, 180, 182–184, Pl. I. 2, III. 1, VII. 10). Az edény nyakát és vállát fényezett, sávosan elhelyezett, hullám- vagy cikk-cakkvonal díszíti. További előfordulása: a pozsonyi (Bratislava) oppidum LT C₂-D₁ és LT D₂ korú rétegeiben (ZACHAR-REXA 1988, Abb. 18. 9, Abb. 19. 4), valamint Ausztriában a LT D horizonthoz tartozó telepeken (URBAN 1994, Abb. 7. G). Manchingban LT C eredetű forma, a tabáni példányok az ottani LT D periódusba sorolható, sima, bordázatlan nyakú típushoz tartoznak (PINGEL 1971, 19–22, 91–98, Taf. 7. 82–86).

A gombosfülű és belsődíszes tálak a 2005–2008. évi ásatási terület keleti szélén lévő, egymás melletti gödrökből kerültek elő (7. kép 21; 9. kép 27, 29; 10. kép 35). A régebbi feltárások során az Ördög-árok túlsó parti településrészén, a fazekaskemencék közelében találtak néhány hasonló példányt (B. BÓNIS 1969, 39, 177–178, Taf. XXIX, Taf. XXXII 1). Gombosfülűedények viszont a telep egész területén előfordulnak. A tál belsejében alkalmazott besímitott és fényezett díszítésformák (körbefutó vonal- és hullámvonaldísz) Manchingból is ismert (PINGEL 1971, 70–75, Abb. 7, Taf. 93), de a girland-motívum nem. A tabáni belsődíszes, gombosfülű tálak a késő La Tène kerámiaművesség egyedi, és talán csak a Budapest területén működött műhelyek termékei, amelyek innét bizonyos távolságban máshová is eljutottak.

A magas, keskeny talpú, megnyúlt testű, „kehely formájú” edények és talpas poharak (5. kép 6, 11) az újabb tabáni ásatások kerámiaanyagának egyik fontos, és az ottani kerámiaművesség eredetének, időhatárainak a kérdésében sok információt hordozó típusa. Budapest környékétől délre csak a tauriszkusztörzsterület késő LT-kori anyagában található meg, a Mokronog 5 és 6 fokozathoz sorolt temetkezések mellék-

letei közt, vagyis a LT D periódus régebbi és fiatalabb szakaszában is. A Novo Mesto-Beletov vrt-i temető egyik sírjában szűknyakú, palack formájú edénnyel együtt került elő (GUŠTIN 1984, 333, 338, Abb. 25. 12–13, Abb. 26. 3; BOŽIČ 1987, 876–881, T. LXXXVIII 9–10). A szkordiszkuszok lakta területen viszont hiányzik ez a kerámiatípus (POPOVIĆ 2000).

A régebbi tabáni ásatások alkalmával és a Gellért-hegyen is kerültek elő kisebb töredékei a magas, keskeny talpon álló edényeknek (B. BÓNIS 1969, 180–181). Hunyady I. ezt a kerámiaformát és Kárpát-medencei megjelenését a bójok fellépésével hozta összefüggésbe (HUNYADY 1944, 147–148). Magyarország területéről a tabáni fazekastelepen és a Gellért-hegyi oppidumon kívül csak a velemi Szent Vid-hegyen fordul elő (HUNYADY 1942, Taf. XCIV. 4; KÁROLYI 1985, 414. Fig. 16). Nyugat felé haladva számuk megnő a késő kelta leletanyagban: a pozsonyi (Bratislava) késő LT oppidum objektumaiban előkerült példányokat a LT D₂ periódusra, a telep zárófázisának idejére datálják és a bójok beköltözésével párhuzamosítják (ZACHAR–REXA 1988, 60–68, Abb. 15. 4, Abb. 16. 1, Abb. 19. 5). A csehországi Závist LT D₁ periódushoz sorolt anyagában a szűknyakú, palack formájú edényekkel együtt kerültek elő a keskeny, magas talpú edények (ČIŽMĀŘ 1989, 114, Abb. 24. 5, 7).

Az edénytípus fő elterjedési területe Svájc és Manching környéke: Bern-Enge Kr. e. 1 századi oppidumában barnán fényezett és festett példányai is előkerültek (MÜLLER-BECK–ETTLINGER 1962–1963, 121–123, 134; MÜLLER 1991, 524–525). Basel–Münsterhügel lelőhelyen szűknyakú, palack formájú edénnyel és mély, félgömbös tállal együtt fordul elő nagy számban és a LT D₂ idejére datálják (FURGER-GUNTI 1979, 86, 123, 126–130, Abb. 46. 1–2). Legkorábbi példányai Bibracte/Mont Beuvray oppidumából valók: a Kr. e. 120/110–100/90 körüli évekre, az ottani LT D_{1b} periódusra keltezve (DHENNEQUIN-GUILLAUMET–SZABÓ 2008, 91–93, Fig. 68). Basel–Gasfabrik lelőhelyről sok példánya került elő, behúzott peremű tálakkal és mély, félgömbös edényekkel együtt (FURGER-GUNTI–BERGER 1980, 31, Taf. 94). A nyugat-svájci sírleletekben előforduló hasonló edények korát a LT D idejére határozták meg (KAENEL 1990, 157–172, Pl. 79. 1, Pl. 82. 1, Pl. 83). Németországban a Mainz környéki sírleletekből Neuheimi típusú fibulákkal együtt, Kr. e. 120–80 és Kr. e. 100–70 közötti évekre datálva közölték (POLENZ 1982, 87–88 Tab. 1, Abb. 15. 22). A manchingi oppidum anyagában számtalan példánya található, közülük a tabáni darab a fényezett, barna színű és bordázott oldalú típushoz tartozik (PINGEL 1971, Taf. 24. 300, 302, Taf. 40).

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy a Rácfürdőnél feltárt 197. és 224. objektum (ház) a benne talált keskeny, magastalpú edénye alapján, a hasonló anyagú, kidolgozású fazekakkal (5. kép 10, 4. kép 39) együtt a fazekastelep korábbi települési horizontjához tartozik.

A festett kerámia jelentős számban fordult elő az újabb ásatások területén is. A festett edények 3 alapformát képviselnek: ovális, tojástestű nagy edény (8. kép 26), félgömbös formájú, mély tál (5. kép 7, 9, 6. kép 13), szűknyakú, palack formájú, kisméretű edény (6. kép 17). Mindhárom formán megtaláljuk az egyszerű, vörös - fehér sávos festést is. A 8. kép 26. festett edénye nagyon hasonlít a tabáni régi, 40. gödör leleteihez (B. BÓNIS 1969, Abb. 30. 1–2). Az edény formája az ott előkerült sávos festésű edényével azonos, díszítésének elrendezése pedig az ún. gemmás festett edényéhez hasonlít, de díszítőmotívumai részben mások. A fehér sávban szépiával felvitt kettős félhold (vagy pelta) motívum legközelebbi analógiája Manchingról ismert: ezek „a manchingi fazekas manufaktúrák legeredetibb, individuális alkotásai” (MAIER 1970, 59–60, Taf. 89. 1232).

A félgömbös formájú, sávos és hullámvonalas festéssel díszített tálak párhuzamai – a manchingi oppidumon kívül – Bern-Engehalbinsel területéről is előkerültek (MÜLLER 1991, 524). Maga az alapforma Manchingban nagy számban fordul elő, és a késő kőztársaságkortól a korai Augustus korig terjedő időben készítették őket. Az 5. kép 9. tabáni festett edényén látható díszítés hasonmása Manchingról (MAIER 1970, 37, 198, Taf. 40. 792, Tab. 1) és a Gellért-hegyről (B. BÓNIS 1969, Abb. 99. 1) is ismert. Ugyanezek a motívumok láthatók egy szürke alapon fekete festéssel díszített, kisméretű, palack formájú edényen, amely Budapest-Békásmegyeren került elő (NAGY 1959, 9. kép. 1–3).

A tabáni telep termékei sok hasonló vonást mutatnak a békásmegyeri késő LT-kori fazekasteleppel. A fekete festés egy, a Rácfürdőnél előkerült kisméretű, finom kidolgozású palack formájú edényen is előfordul: a feketén fényezett alapra felvitt fehér sávban fekete színű, horizontális vonaldísz látható (6. kép 17). A fekete festés ritkán fordul elő a késő kelta kerámialeletek között, amennyiben díszítő szerepe van. A nagyméretű tárolóedények peremén látható fekete festett sávok (4. kép 5) valószínűleg gyantabevonatok (B. BÓNIS 1969, 192; JOVANOVIĆI–JOVANOVIĆ 1988, 198, Pr. 5; KERN 1996, 387; SZILVÁGYI–VARGA 2007, 169), de ismerünk adatot a La Tène-kori fekete edényfestésnél ásványi eredetű festék használatára is (ČAMBAL–GREGOR 2008, 109).

Összegzés

1. A 2005–2008. között feltárt késő kelta objektumok leletanyagában – a korábbi ásatásokkal ellentétben – feltűnő jelenség a császárkori terra sigillata – töredékek hiánya és a LT D₁ periódusra jellemző kerámiatípusok előfordulása. Ennek alapján úgy tűnik, hogy ez az Ördög-árok jobb partján lévő és a Dunához közelebb fekvő településrész korábban létesült, mint a tőle nyugatabbra lévő és a patak túlsópartjára eső objektumok egy része. Ott ugyanis megtalálható a római foglalás utáni évtizedekre keltezhető kerámiaanyag a késő kelta leletekkel együtt, míg a mostani feltárásoknál teljességgel hiányoznak.

2. A tabáni fazekastelep virágkorát a kutatás a Kr. e. 1. század közepére és második felére teszi. Nagyki-terjedésű, állandóan lakott folyóparti falu, *vicus* volt, ahol fazekas- és iparosműhelyek is működtek. A lakóházak, élelemtároló vermek, sütőkemencék a település állandó jellegét, intenzív használatát jelzik. Nagyjából egy időben létezett a Gellért-hegyi oppidummal, a Várhegyen lévő magaslati teleppel (NAGY 1952), valamint a Várhegy északkeleti lejtője és a Duna-part között előkerült, Corvin téri késő kelta településsel (HABLE 1998), amelyek az eraviszkusz törzs szállásterületének budapesti centrumában vannak (2. kép). Közülük – a jelenleg ismert adatok szerint – csak a

tabáni telep egy része élte túl a római foglalást néhány évtizeddel (B. BÓNIS 1969, 230–236; MARÁZ 2005, 42–44). Ugyancsak vele egy időben állhatott fenn, a festett és a besimított díszű kerámia alapján, a tőle északabbra, a Duna jobb partján létesült békásmegyeri telep késő La Tène-kori része (NAGY 1942a; HUNYADY 1942, Taf. XCV–C, CII–CV; HUNYADY 1944, 146–147; HUNYADI 1957, 59–62; NAGY 1959); ez – mai ismereteink szerint – a másik jelentős fazekastelep volt, a tabáni mellett, a Duna mentén Budapest térségében a Kr. e. 1. században és a Kr. u. 1. század első felében.

3. A tabáni telep – kerámiaanyag alapján – a Kr. e. 1. század közepe előtti évtizedekben jöhetett létre; virágkora a Kr. e. 1. század közepétől a római foglalásig tartott. A fazekasműhelyek termékei rendkívül gazdag és változatos formát mutatnak, amelyek a Gellért-hegyi oppidummal és a békásmegyeri fazekasteleppel való (legalább részben) egyidejűsége is utalnak. Ugyanebben az időszakban keletkeztek az Esztergom-Várhegy környéki késő kelta telepek, és talán a Velem-Szent Vid-hegyi oppidum is. Kerámiaanyaguk és csekély számú fémleleteik alapján erre következtethetünk. A kerámiaművesség elemeinek egy része kétségtelenül a nyugati kelta területekkel, a svájci és bajorországi késő kelta telepekkel való szoros kapcsolatra utal.

Jegyzetek

- 1 A feltárás vezetője Papp Adrienn, munkatársa Maráz Borbála volt. A geodéziai felméréseket Viemann Zsolt és Alibán András végezték.
- 2 BTM Adattár, Bónis-hagyaték, lt. sz.: 992–2001; GARÁDY 1943, 1. kép; B. BÓNIS 1969, Abb. 2, 43.; Buda sz. kir. Főváros egész határának másolati térképe 1873. Fővárosi Levéltár B. ált. 5. alapján összeszerkesztett rajz. A térkép elkészítését Ecsedy Annának köszönöm. – Az 1873. évi térképet azért vettük alapul, mert azon jól azonosíthatók az első tabáni ásatások helyei, másrészt pedig jól ábrázolja az Ördög-árok medrét és a völgyét délről kísérő

meredek sziklafalat; tehát a lelőhely eredeti földrajzi környezete még viszonylag jól látható rajta.

- 3 A leletek leírásánál használt rövidítések: szá= szájátmérő, m= magasság, fá= fenékátmérő, lt. sz= leltári szám, átm= átmérő. A 4–10. képeket Csernus Erzsébet grafikus készítette, munkáját itt is köszönöm.
- 4 Bónis É. monográfiájában csak a szöveges részben sorolja fel az 1936. évi ásatás 5. gödrének leletei között, de rajzát nem közli (B. BÓNIS 1969, 26). A talpas pohár a BTM őskori gyűjteményében, lt. sz.: T.36.18.9.

IRODALOM

- BARRAL 1998 PH. BARRAL, *Bilan des recherches franco-hongroises sur l'oppidum de Gellérthegy-Tabán à Budapest* (1990–1992, 1996). Acta ArchHung 50 (1998) 343–379.
- BARRAL 2000 PH. BARRAL, *Les recherches franco-hongrois sur l'oppidum de Gellérthegy-Tabán à Budapest*. In: J. P. Guillaumet (dir.), *Collegium Budapest. Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998*. Budapest 2000, 37–50.
- B. BÓNIS 1950 BARANYAINÉ BÓNIS É., *Jelentés a Fővárosi Régészeti Intézet 1946–47. évi gellérthegyi ásatásairól*. BudRég 15 (1950) 335–351.

- B. BÓNIS 1969 É. B. BÓNIS, *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest*. ArchHung 47. Budapest 1969.
- B. BÓNIS 1971 É. B. BÓNIS, *Die chronologische Einreihung der spätlatènezeitlichen Siedlung Budapest-Gellérthegy*. In: J. Filip (red.), *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*. Prague 1966, 905–907.
- BOŽIČ 1987 D. BOŽIČ, *Zapadna grupa. Izvori za istoriju Tauriska*. In: *Praistorija Jugoslaveskih zemalja V.* (red. S. Gabrovec), Sarajevo 1987, 855–897.
- CAES. BG C. IULII CAESARIS *Commentarii rerum gestarum Vol. I. Bellum Gallicum*. (Ed.), O. Seel. *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*. Lipsiae, 1968.
- ČAMBAL–GREGOR 2008 R. ČAMBAL–M. GREGOR, *Engoby a pigmenty neskorolaténskej keramiky z bratislavského oppida. – Engoben und Pigmente der spätlatènezeitlichen Keramik aus dem Bratislavaer Oppidum*. ZSNM – Archeológia 18 (2008) 95–110.
- ČIŽMÁŘ 1989 M. ČIŽMÁŘ, *Pozdně laténské osídlení předhradí Závisti. – Die spätlatènezeitliche Besiedlung der Vorburg von Závist*. PA 80 (1989) 59–122.
- DHENNEQUIN–GUILLAUMET–SZABÓ 2008 L. DHENNEQUIN–J. P. GUILLAUMET–M. SZABÓ, *L'oppidum de Bibracte (Mont Beuvray, France). Bilan de 10 années de recherches (1996–2005)*. Acta ArchHung 59 (2008) 1–152.
- FURGER–GUNTI 1979 A. FURGER–GUNTI, *Die Ausgrabungen im Basler Münster I*. Basler Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 6. Derendingen-Solothurn 1979.
- FURGER–GUNTI–BERGER 1980 A. FURGER–GUNTI–L. BERGER, *Katalog und Tafeln der Funde aus der spätkeltischen Siedlung Basel-Gasfabrik*. Basler Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 7. Derendingen-Solothurn 1980.
- GARÁDY 1943 GARÁDY S., *Jelentés az 1936–1942. évben végzett ásatásokról*. BudRég 13 (1943) 403–415.
- GARÁDY 1945 GARÁDY S., *Budapest területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931–1941. II. rész*. BudRég 14 (1945) 397–448.
- GUŠTIN 1984 M. GUŠTIN, *Die Kelten in Jugoslawien*. JRGZM 31 (1984) 305–363.
- HABLE 1998 HABLE T., *Előzetes jelentés egy kelta (eraviszkusz) telep és római kori temető feltárájáról a vízivárosi katonai tábortól délre (Bp., I. ker. Corvin tér)*. AqFüz 4. Budapest 1998, 25–38.
- HANNY 1992 H. HANNY E., *Kelta település nyomai az M0 autópálya nyomvonalán (Sziget-szentmiklós-Üdülősor, -Vízműtelep)*. BTM Műhely 5 (1992) 241–276.
- HOLLÓ 1994 HOLLÓ SZ., *Budapest régi térképeken*. Budapest 1994.
- HORUSITZKY 1932 HORUSITZKY H., *Budapest székesfőváros hidrogeológiai viszonyai*. HidrKözl (1932)
- HORUSITZKY 1935 HORUSITZKY F., *Adatok az Ördögárok-völgy krisztinavárosi-tabáni szakaszának hidrológiájához*. HidrKözl 15 (1935) 7–12.
- HORUSITZKY 1938 HORUSITZKY H., *Budapest jobbparti részének hidrogeológiája*. HidrKözl 18 (1938).
- HUNYADY 1942 HUNYADY I., *Kelták a Kárpátmedencében. Táblakötet – Die Kelten im Karpatenbecken*. Tafelband. DissPann Ser. II. No. 18. Budapest 1942.
- HUNYADY 1944 HUNYADY I., *Kelták a Kárpátmedencében. Szövegekötet*. DissPann Ser. II. No. 18. Budapest 1944.
- HUNYADI 1957 HUNYADI I., *Kelták a Kárpátmedencében*. RégFüz I/2. Budapest 1957.
- JALSOVSZKY–TOMSICS 2003 JALSOVSZKY K.–TOMSICS E., *Budapest az ikerfőváros 1860–1890*. Budapest 2003.
- JOVANOVIĆ–JOVANOVIĆ 1988 B. JOVANOVIĆ–M. JOVANOVIĆ, *Gomolava. Late La Tène Settlement*. Novi Sad–Beograd 1988.
- KAENEL 1990 G. KAENEL, *Recherches sur la période de La Tène en Suisse occidentale*. Cahiers d'Archéologie Romande 50. Lausane 1990.
- KAPPEL 1969 I. KAPPEL, *Die Graphittonkeramik von Manching*. Die Ausgrabungen in Manching 2. Wiesbaden 1969.

- KÁROLYI 1985 M. KÁROLYI, *Late Celtic Hillfort at Ostffyasszonyfa-Földvámajor (Vas County)*. Acta ArchHung 37 (1985) 391–418.
- H. KELEMEN 1987 M. H. KELEMEN, *Komárom County I*. In: T. Kovács, É. F. Petres, M. Szabó (red.), *Corpus of Celtic Finds in Hungary*. Vol. I. Budapest 1987, 179–230.
- KERN 1996 A. KERN, *Spätlatènezeitliche Funde vom Oberleiserberg, MG Ernstbrunn, NÖ*. In: E. Jerem, A. Krenn-Leeb, J.-W. Neugebauer, O. H. Urban (Hrsg.), *Die Kelten in den Alpen und an der Donau. Studien zur Eisenzeit im Ostalpenraum 1*. Budapest-Wien 1996, 385–393.
- MAIER 1970 F. MAIER, *Die bemalte Spätlatène-Keramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 3*. Wiesbaden 1970.
- MARÁZ 2005 MARÁZ B., *Budapest-Gellérthegy és környékének késő La Tène-kori településtörténete I. – Die spätlatènezeitliche Siedlungsgeschichte von Budapest-Gellértberg und seiner Umgebung I*. BudRég 39 (2005) 39–49.
- MARÁZ 2006 MARÁZ B., *Budapest-Gellérthegy és környékének késő La Tène-kori településtörténete II. A gellérthegyi kelta oppidum és a romanizált őslakosság települései a Gellérthegy körüli síkságon. – Siedlungsgeschichte von Budapest-Gellértberg und Umgebung in der späten La Tène-Zeit II. Das keltische Oppidum auf dem Gellértberg und die Siedlungen der romanisierten Urbewohner auf der Ebene um den Gellértberg*. BudRég 40 (2006) 31–44.
- MARÁZ–PAPP 2006 MARÁZ B.–PAPP A., *Régészeti kutatások a Rácfürdő és a tabáni késő La Tène-kori fazekastelep területén. – Archaeological investigations on the territories of Rác bath and the late La Tène period pottery workshop of Tabán*. RégKut 2005. 2006, 109–124.
- MARÁZ 2008 B. MARÁZ, *Archäologische Angaben zur mittleren und späten La Tène-Zeit in Südossttransdanubien*. ComArchHung 2008, 65–93.
- MÓCSY 1968 MÓCSY A., *A gellérthegy-tabáni telep és az eraviszkuszok problémája*. AT 15 (1968) 275–279.
- MÜLLER 1991 F. MÜLLER, *Berne-Enge. The Oppidum on the Engehalbinsel near Berne*. In: S. Moscati et al (eds.), *The Celts*. Milano 1991, 524–525.
- MÜLLER-BECK–ETTLINGER 1962–1963 H. MÜLLER-BECK–E. ETTLINGER, *Die Besiedlung der Engehalbinsel in Bern auf Grund des Kenntnisstandes vom Februar des Jahres 1962*. BRGK 43–44 (1962–1963) 107–153.
- NAGY 1936 NAGY L., *Tabán a régészeti ásatások világában. Előzetes jelentés az 1934–35. évi ásatásokról*. TBM 4 (1936) 18–29.
- NAGY 1942 NAGY L., *Az eraviszkusz kultúra emlékei Budapest környékén*. In: Tompa M. (szerk.), *Budapest története I*. Budapest 1942, 236–265.
- NAGY 1942a NAGY L., *Békásmegyeri késő La-Tène fazekaskemence*. ArchÉrt (1942) 162–172.
- NAGY 1952 NAGY L., *Őskori telepnyomok a budai Várhegyen*. ArchÉrt 79 (1952) 190–197.
- NAGY 1959 NAGY L., *III. ker. békásmegyeri Kossuth L. üdülőpart*. BudRég 19 (1959) 249.
- NAGY 1973 NAGY T., *Budapest története az őskortól a honfoglalásig*. In: Gerevich L. (szerk.), *Budapest története I*. Budapest 1973, 39–82.
- NOVÁKI–PETŐ 1988 GY. NOVÁKI–M. PETŐ, *Neuere Forschungen im spätkeltischen Oppidum auf dem Gellértberg in Budapest*. Acta ArchHung 40 (1988) 83–99.
- PAULÍK 1976 J. PAULÍK, *Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. – Der keltische Burgwall Pohanská in Plavecké Podhradie*. Bratislava 1976.
- PETŐ 1993 M. PETŐ, *Neuere Forschungen im spätkeltischen Oppidum auf dem Gellért-Berg (1985–1991)*. Acta ArchHung 45 (1993) 33–44.
- PÉCSI 1958 PÉCSI M. (szerk.), *Budapest természeti képe*. Budapest 1958.
- PETRES 1976 É. PETRES, *The Late Pre-Roman Age in Hungary with special reference to Oppida*. BAR-SS II (1976) 51–80.
- PINGEL 1971 V. PINGEL, *Die glatte Drehscheiben-Keramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 4*. Wiesbaden 1971.

- PÓCZY 1959 PÓCZY K., *A Gellérthegy-tabáni eraviszkusz telep topográfiájához. – Contribution à la topographie de la station eravisque de Gellérthegy-Tabán.* ArchÉrt 86 (1959) 63–69.
- POLENZ 1982 H. POLENZ, *Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas aus der Zeit zwischen 300 und 50 vor Christi Geburt.* BVbl 47 (1982) 27–222.
- POPOVIĆ 2000 P. POPOVIĆ, *La céramique de La Tène finale sur les territoires des Scordisques (Ier siècle av. n. è. - Ier siècle de n. è.).* Sztarinar 50 (2000) 83–111.
- REINECKE 1930 P. REINECKE, *Spätkeltische Oppida im rechtsrheinischen Bayern* BVbl 9 (1930) 29–52.
- RESUTÍK 2007 B. RESUTÍK, *Vychodné suburbium bratislavského oppida – archeologicky vyskum na Hlavnom námestí 8.* ZSNM – Archeológia 17 (2007) 97–119.
- RÓZSA 1963 RÓZSA GY., *Budapest régi látképei (1493–1800).* Budapest 1963.
- STÖCKLI 1979 W. E. STÖCKLI, *Die Grob- und Importkeramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 8.* Wiesbaden 1979.
- SZILVÁGYI-VARGA 2007 SZILVÁGYI G.–VARGA G., *A kátrány mint nyersanyag a római kori Pannoniában. Infravörös spektroszkópiai (FT-IR) azonosság és összehasonlítás.* ComArchHung 2007, 165–174.
- SZABÓ 1991 M. SZABÓ, *La céramique peinte laténienne de la cuvette karpatique.* In: J. J. Charpy (red.), *La céramique peinte celtique dans son contexte européen.* Actes du symposium international d'Hautvillers 1987. Reims 1991, 273–284.
- SZABÓ-GUILLAUMET-CSERMÉNYI 1994 M. SZABÓ–J. P. GUILLAUMET–V. CSERMÉNYI, *Fouilles franco-hongroises à Velem-Szentvid: recherches sur la fortification laténienne.* Acta ArchHung 46 (1994) 107–126.
- TODOROVIĆ 1972 J. TODOROVIĆ, *Praistorijska Karaburma I.* Diss. et Monograph. XIII. Beograd 1972.
- URBAN 1994 O. H. URBAN, *Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 1. Der Freinberg.* Linzer Archäologische Forschungen 22. Linz 1994.
- URBAN 1995 O. H. URBAN, *Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 2. Der Braunsberg.* Linzer Archäologische Forschungen 23. Linz 1995.
- ZACHAR-REXA 1988 L. ZACHAR–D. REXA, *Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislavaer Oppidums.* ZSNM - História 28 (1988) 27–72.

NEUE AUSGRABUNGEN IM BEREICH DER TÖPFERSIEDLUNG
VON BUDAPEST-TABÁN DER SPÄTEN LA TÈNE-ZEIT
(VORBERICHT DER AUSGRABUNGEN 2005–2008)

Auszug

Die Studie stellt das neue, 2005–2008 freigelegte Detail der bekannten spätkeltischen Töpfersiedlung von Budapest-Tabán vor. Am rechten Donauufer entstand im Ördög-árok-Tal zwischen dem Budaer Burgberg und dem Gellértberg im Spätmittelalter der Stadtteil Tabán, in dem 1935–1936 Siedlungsreste aus der späten La Tène-Zeit gefunden wurden (GARÁDY 1943, 1945; NAGY 1936; NAGY 1942). Die Freilegung des weiteren Siedlungsdetails führte 1950 Éva B. Bónis durch (B. BÓNIS 1969).

Heute fließt hier unter der Oberfläche als Kanal der aus den Budaer Bergen kommende Ördög-árok, dessen unteren Abschnitt man schon im Mittelalter gegen die Hochwasser in Deiche gezwängt hatte. Der Ördög-árok war einer der bedeutendsten rechtsseitigen Nebenflüsse der Donau im Bereich Budapest. In der späten La Tène-Zeit war in der Biegung des Ördög-árok um die Abhangspitze des Burgberges, etwas weiter einwärts von seiner Mündung in die Donau, die Töpfersiedlung entstanden (Abb. 2). Der Ördög-árok

bildete nicht die Grenze der Keltensiedlung, ihre Objekte lagen an beiden Seiten des Baches.

Am Fuß des N-Abhanges des Gellértberges liegt in dem Streifen am Bett des einstigen Ördög-árok das 150 m lange und 25–50 m breite Grabungsgebiet, in dem 138 spät LT-zeitliche Objekte freigelegt werden konnten (Abb. 3). Der O-Rand des neuen Grabungsgebietes ist der bisher bekannte östlichste Punkt der keltischen Töpfersiedlung. Der größte Teil der gefundenen keltischen Objekte sind Gruben: runde Abfallgruben mit Muldenboden, bienenkorbformige Lagergruben und tiefe Gruben mit zylindrischen Wänden. Ein Töpferofen oder auf ihn hinweisender Fund wurde in dem Ausgrabungsgebiet nicht entdeckt. Sieben Backöfen fanden sich, sie hatten ovale Form und muldenförmigen Boden; fünf von ihnen standen im Freien, und über einem kann ein Schutzdach gestanden haben. Die 2005–2008 gefundenen spätkeltischen Häuser hatten einen flach in die Erde eingetieften Teil und Stampffußboden (Obj. 181 und 224). Ihre Orientierung war O-W bzw. N-S. Die Dachkonstruktion wurde von in die Erde gegrabenen Pfosten getragen; sie hatte rechteckigen Querschnitt mit abgerundeten Ecken, aber wegen der neuzeitlichen Störung konnte ihre vollständige Größe nicht ermittelt werden. Die in die Erde eingetiefte Längsseite von Haus 2 (Obj. 224) war bretterverkleidet, ähnlich dem Gebäude Nr. 10 am Gellértberg (B. BÓNIS 1950, 340) und dem Tabáner Wohnplatz 1/1950 (B. BÓNIS 1969, 85–89). Unter dem Stampffußboden beider Häuser wurden Abfallgruben aus einer früheren Periode der Siedlung der späten La Tène-Zeit gefunden; und den mit gelbem Lehm gestampften Fußboden von Haus 2 (Obj. 224) durchbrachen zwei spätere, doch gleichfalls keltische Abfallgruben. Diese schichtenkundlichen Beobachtungen weisen darauf hin, dass die Tabáner Töpfersiedlung aus zwei bzw. drei (späten La Tène-zeitlichen) Siedlungsschichten bestand.

Für die Siedlungsstruktur lieferten die neuen Ausgrabungen ebenfalls Angaben. An der Stelle der Freilegungen von 1935–1936 (Abb. 1), an der linken Seite des Ördög-árok, standen Gefäßbrennöfen; der Werkstattbezirk der Tabáner Töpfersiedlung kann als hier gewesen sein. Rechtsseitig des Baches wurden solche Brennöfen jedoch weder 1950 noch 2005–2008 gefunden. Im Siedlungsteil rechts des Ördög-árok (Abb. 1) kamen an zwei Stellen Funde vor, die auf Metallverarbeitungswerkstätten hinweisen: im Grabungsgebiet von Éva Bónis von 1950 (B. BÓNIS 1969, 87–89, 99, Abb. 47.8, 9) und im 2006 freigelegten Objekt 272 (Graphit-Gusstiegel).

Ähnlich den früheren Grabungen fand sich nur eine geringe Menge von *Metall- und Gerätematerial*. Erwähnung verdienen die halbfertigen Mühlsteine in

einer großen Grube (Obj. 252), ein Graphit-Gusstiegel, Spinnwirtel, Wetzsteine, glatte Bronzeringe und ein großes eisernes Schöpfgefäß. Die geringe Zahl von Metallfunden und Gebrauchsgegenständen sind mit den Umständen der Siedlungsaufgabe zu erklären.

Die Grabungen ergaben reiches *Keramikmaterial* mit einer großen Menge bemalter Keramik. Im gezeichneten Beigabenmaterial der Studie werden die charakteristischen bzw. gegenüber dem alten Material neuen Typen der Ausgrabungen von 2005 bis 2008 vorgestellt (Abb. 4–10).

Die Bestimmung der *chronologischen Stellung* der Budapest-Tabáner Siedlung hat Éva Bónis vorgenommen. Dieser lag in ersrer Linie das Keramikmaterial zu Grunde, das sie bei der typologischen Analyse nicht von der des Gellértberges trennte. Die Herstellung der in beiden Siedlungen vorkommenden bemalten Keramik datierte sie ins 1. Jahrhundert v. Chr. und ihre Blütezeit in die zweite Jahrhunderthälfte, mit der Bemerkung, dass die Werkstätten der Gellértberger und Tabáner bemalten Keramik auch noch bis in die Augustuszeit bestanden. Die Töpfersiedlung existierte in der Mitte des 1. vorchristlichen Jahrhunderts noch, sie hatte die römische Eroberung überstanden (B. BÓNIS 1969, 14, 32, 167–193; B. BÓNIS 1971, 905–906). Den Entstehungszeitpunkt der Tabáner spätkeltischen Töpfersiedlung kennen wir jedoch nicht.

Bei den erneuten Ausgrabungen 2005–2008 wurden weder provinziälromische Keramiken noch Terra sigillata-, noch für die weiterlebende keltische Eingeborenentöpferei typisches Material in diesem Siedlungsteil gefunden. Die hiesigen Funde können eher dabei helfen, die Zeitgrenzen der Entstehung und Blütezeit der Tabáner Siedlung zu präzisieren.

Unter den in der Studie vorgestellten Keramiktypen gehören die folgenden zu den für die späten LT-Siedlungen des Karpatenbeckens typischen, allgemein vorkommenden und häufigen Gefäßtypen: kamm- oder netzmusterverzierte Graphittöpfe (Abb. 7. 22–23), Schalen mit scharf ausbiegendem oder verdickten Rand und innen manchmal eingeläteten horizontalen oder Wellenlinien (Abb. 4.1, Abb. 9.28–29), mit eingezogenem Rand (Abb. 4.2, Abb. 9.30, Abb. 10.36), die handgeformten, fassförmigen kleinen Töpfe (Abb. 7.25) sowie die großen Lagergefäße und Getreidegefäße mit *dolium*-Rand (Abb. 4.5). Ihre Herkunft ist größtenteils in den Töpfertraditionen der mittleren La Tène-Zeit des Karpatenbeckens zu suchen. Das Keramikmaterial der von den Töpferzentren entfernter liegenden Siedlungen der Ebene setzt sich vielfach nur aus diesen Typen und ihren Varianten zusammen.

Die großen, enghalsigen flaschenförmigen Gefäße (Abb. 6.19, Abb. 9.32) vertreten einen seltener vor-

kommenden Keramiktyp in den Siedlungen der späten La Tène-Zeit, den wir in Ungarn außer von Budapest-Tabán und - Gellértberg nur aus Békásmegyér (NAGY 1942a, Taf. XX.1) und Kom. Komárom-Esztergom (H. KELEMEN 1987, 180, 182–184, Taf. I.2, Taf. III.1, Taf. VII.10) kennen. Hals und Schulter der Gefäße zieren polierte, streifenförmige Wellen- oder Zickzacklinien.

Die Schalen mit Knopfgriff und Innenverzierung fanden sich in nebeneinander liegenden Gruben am O-Rand des 2005–2008er Grabungsgebietes (Abb. 7.21, Abb. 9.27, 29, Abb. 10.35). Bei den früheren Ausgrabungen hat man im Siedlungsteil jenseits des Ördög-árok, in der Nähe der Töpferöfen einige ähnliche Exemplare gefunden (B. BÓNIS 1969, 39, 177–178, Taf. XXIX, Taf. XXXII.1). Die eingeglätteten und polierten Zierformen im Schaleninneren (umlaufende Linien- und Wellenlinienzier) sind auch aus Manching bekannt (PINGEL 1971, 70–75, Abb. 7, Taf. 93), nicht aber das Girlandenmotiv. Die Tabáner Schalen mit Knopfgriff und Innenverzierung sind individuelle Keramikerzeugnisse der späten La Tène-Zeit, vielleicht nur aus Werkstätten des Budapester Gebietes.

Die hohen "kelchförmigen" Gefäße mit schmalen Fuß und gestrecktem Körper und die Fußbecher (Abb. 5.6, 11) sind wichtige Typen der Keramik aus den neuen Tabáner Ausgrabungen, die viele Informationen zu den Fragen der Herkunft und der Zeitgrenzen des dortigen Keramikhandwerks liefern. Man findet sie nur südlich der Umgebung von Budapest im Material aus der späten LT-Zeit im Stammgebiet der Taurischer, unter den Beigaben der zu den Stufen Monokronog 5 und 6 gerechneten Bestattungen (GUŠTIN 1984, 333, 338, Abb. 25.12–13, Abb. 26.3; BOŽIČ 1987, 876–881, Taf. LXXXVIII. 9–10). Bei den früheren Tabáner Grabungen und auch auf dem Gellértberg kamen kleinere Fragmente von hohen Gefäßen mit schmalen Fuß zum Vorschein (B. BÓNIS 1969, 180–181). I. Hunyady verband das Erscheinen dieser Keramikform im Karpatenbecken mit dem Auftreten der Bojer (HUNYADY 1944, 147–148). In Ungarn kommt die außer in der Töpfersiedlung von Tabán und im Oppidum auf dem Gellértberg nur noch auf dem Szent Vid-Berg von Velem vor (HUNYADY 1942, Taf. XCIV.4; KÁROLYI 1985, Fig. 16). Nach Westen hin wächst ihre Zahl im spätkeltischen Fundmaterial: Im spät LT-zeitlichen Oppidum von Pressburg (Bratislava) werden ihre gefundenen Exemplare in die Periode LT D₂, in die Schlußphase der Siedlung datiert und zeitlich mit der Ansiedlung der Bojer verbunden (ZACHAR–REXA 1988, 60–68, Abb. 15.4, Abb. 16.1, Abb. 19.5). Im LT D₁-Material aus Závist in Tschechien fanden sich zusammen mit den schmal-

halsigen, flaschenförmigen Gefäßen die schmalen Gefäße mit hohem Fuß (ČIŽMÁŘ 1989, 114, Abb. 24.5, 7).

Das Hauptverbreitungsgebiet des Gefäßtyps sind die Schweiz und die Umgebung von Manching: Im Oppidum des 1. Jahrhunderts v. Chr. Bern-Enge fanden sich auch braun polierte und bemalte Exemplare (MÜLLER-BECK–ETTLINGER 1962–1963, 121–123, 134; MÜLLER 1991, 524–525). Am Fundort Basel-Münsterhügel werden sie in die Zeit LT D₂ datiert (FURGER-GUNTI 1979, 86, 123, 126–130, Abb. 46.1–2). Ihre frühesten Exemplare stammen aus dem Oppidum Bibracte/Mont Beuvray (DHENNEQU-GUILLAUMET–SZABÓ 2008, 91–93, Abb. 68). Am Fundort Basel-Gasfabrik gab es viele Exemplare, zusammen mit Schalen mit eingezogenem Rand und tiefen Halbkugelgefäßen FURGER-GUNTI-BERGER 1980, 31, Taf. 94). Ähnliche Gefäße aus Grabfunden der Westschweiz wurden in die Zeit LT D datiert (KAENEL 1990, 157–172, Taf. 79.1, Taf. 82.1, Taf. 83). Die Stücke aus Grabfunden der Gegend von Mainz zusammen mit Fibeln Typ Neuheim wurden mit der Datierung 120–80 v. Chr. und 100–70 v. Chr. veröffentlicht (POLENZ 1982, 87–88, Tab. 1, Abb. 15.22). Im Material des Oppidum Manching kommen sie zahlreich vor, dabei gehört das Tabáner Stück zum polierten braunen Typ mit gerippter Wand (PINGEL 1971, Taf. 24.300, 302, Taf. 40).

Die beim Raitzenbad freigelegten Objekte (Häuser) 197 und 224 gehören auf Grund des in ihnen gefundenen schmalen Gefäßes mit hohem Fuß zusammen mit den Töpfen aus ähnlichem Material und ähnlicher Verarbeitung (Abb. 5.10, Abb. 4.39) zum früheren Horizont der Töpfersiedlung.

Bemalte Keramik kommt im Bereich der neuen Ausgrabungen ebenfalls in großer Zahl vor. Die bemalten Gefäße vertreten drei Grundformen: große ovale Gefäße mit eiförmigem Körper (Abb. 8.26), tiefe Halbkugelschüsseln (Abb. 5.7, 9, Abb. 6.13) und kleine enghalsige flaschenförmige Gefäße (Abb. 6.17). Bei allen drei Formen findet sich auch die einfache, rotweiß gestreifte Bemalung. Die Anordnung und einzelne Elemente der Verzierung des bemalten Gefäßes Abb. 8.26 gehören zum sog. gemmenbemalten Gefäß (ein Fund aus der alten, 40. Grube von Tabán: B. BÓNIS 1969, Abb. 30.1–2), aber die Ziermotive sind teilweise andere: die nächste Analogie des im weißen Streifen mit Sepia aufgetragenen Doppelhalbmond- (oder Pelta-) Motivs stammt aus Manching (MAIER 1970, 59–60, Taf. 89.1232).

Die Parallelen der Halbkugelschüssel mit Streifen- und Wellenlinienbemalung wurden – außer im Oppidum Manching – auch im Bereich Bern-Engenthal gefunden (MÜLLER 1991, 524). Die Grundform

selbst kommt in Manching in großer Zahl vor und sie wurde seit der Zeit der späten Republik bis in die frühe Augustuszeit hergestellt. Die Kopie der Verzierung des Tabáner bemalten Gefäßes Abb. 5.9 ist aus Manching (MAIER 1970,37, 198, Taf. 40.792, Tab. 1) und auch vom Gellértberg (B. BÓNIS 1969, Abb. 99.1) bekannt. Dieselben Motive finden sich auf einem kleinen flaschenförmigen Gefäß mit schwarzer Farbe auf grauem Grund von Budapest-Békásmegyer (NAGY 1959, Abb. 9.1–3). Die schwarze Bemalung kommt auch auf einem kleinen feinbearbeiteten flaschenförmigen Gefäß vom Raitzenbad vor (Abb. 6.17). Die schwarze Bemalung ist selten bei den spätkeltischen Keramikfunden, was die Zierfunktion betrifft. Die schwarzbemalten Streifen auf dem Rand großer Speichergefäße (Abb. 4.5) waren wahrscheinlich Harzüberzüge (B. BÓNIS 1969, 192; JOVANOVIĆ–JOVANOVIĆ 1988, 198, Abb. 5; KERN 1996, 387; SZILVÁGYI–VARGA 2007, 169), doch kennen wir auch eine Angabe über den Gebrauch mineralischer Farbe bei der schwarzen Gefäßmalerei der La Tène-Zeit (ČAMBAL–GREGOR 2008, 109).

Eine auffällende Erscheinung im Fundmaterial der 2005–2008 freigelegten spätkeltischen Objekte ist – im Gegensatz zu den früheren Ausgrabungen – das Fehlen der kaiserzeitlichen Terra sigillata-Fragmente und das Vorkommen nur von Keramiktypen, die für die Periode LT D typisch sind. Dadurch hat es den Anschein, dass dieser rechtsseitig des Ördög-árok und näher zur Donau liegende Siedlungsteil früher entstand als ein Teil der westlich von ihm und auf der gegenüberliegenden Bachseite befindlichen Objekte. Die Tabáner Siedlung kann – auf Grund des Keramik-

materials – in den Jahrzehnten vor der Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr. entstanden sein; ihr Blütezeit dauerte von der Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr. bis zur römischen Eroberung.

Die Tabáner Töpfersiedlung war ein sehr ausge dehntes, ständig bewohntes, am Bach gelegenes Dorf, ein vicus, in dem auch Töpfer- und Handwerksstätten tätig waren. Die Wohnhäuser, Speichergruben für Lebensmittel und Bachöfen sind Zeichen des ständigen Charakters und der intensiven Benutzung der Siedlung. Sie entstand etwa zur gleichen Zeit wie das Oppidum auf dem Gellértberg, die auf dem Burgberg liegenden Höhengiedlung (NAGY 1952) und die spätkeltische Siedlung am Corvin tér, zwischen dem NO-Abhang des Burgberges und dem Donauufer (Hable 1998). Von ihnen hat nur ein Teil der Tabáner Siedlung die römische Besetzung um einige Jahrzehnte überdauert (B. BÓNIS 1969, 23; MARÁZ 2005, 42–44). Ebenfalls gleichzeitig mit ihr kann der spät La Tène-zeitliche Teil der nördlicher von ihr rechtsseitig der Donau entstandenen Siedlung von Békásmegyer bestanden haben (NAGY 1942a; HUNYADY 1942, Taf. XCV–C, Taf. CII–CV; HUNYADY 1944, 146–147; HUNYADY 1957, 59–62; NAGY 1952); Sie war neben Tabán die andere bedeutende Töpfersiedlung im Raum Budapest im 1. vorchristlichen und in der ersten Hälfte des 1. nachchristlichen Jahrhunderts.

Die Erzeugnisse der Töpferwerkstätten weisen außerordentlich reiche und variable Formen auf. Ein Teil der Elemente des Keramikhandwerks stehen zweifellos in enger Beziehung mit den westkeltischen Gebieten, den Schweizer und bayerischen spätkeltischen Siedlungen.

B. Maráz
BTM Aquincumi Múzeum
Budapest, Záhony u. 4.
H-1031

Gyulai Ferenc

A BUDAPEST–TABÁNI KÉSŐ KELTA LELŐHELY ARCHAEOBOTANIKAI VIZSGÁLATA

Bevezetés

A hazai kelta kor archaeobotanikai maradványairól meglehetősen gyér információval rendelkezünk, pedig segítségükkel fontos következtetéseket vonhatnánk le

a növénytermesztésre és földművelésre, növényismeretre, eszközhasználatra vonatkozóan. Összehasonlíthatóvá válnának a régóta és alaposan kutatott nyugat-európai kelta települési hálózat gazdálkodása és növényhasználata a hazánk területén élt kelta tör-